

NTNU
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Frida Kvande Hansen

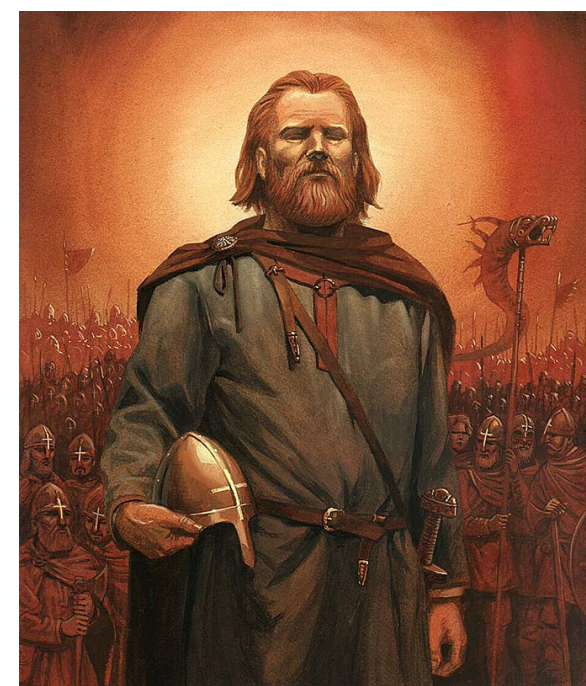
Norges Evige Konge

Framstillinger av Olav Haraldsson i perioden
1882 til 1945

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Veileder: Ola Svein Stugu

Trondheim, mai 2017

Frida Kvande Hansen

Norges Evige Konge

Framstillinger av Olav Haraldsson i perioden 1882
til 1945

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning
Veileder: Ola Svein Stugu
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på fem herlige år ved lektorutdanningen ved NTNU, en slutt som kom alt for fort. Selve oppgaven består av mange sene kvelder, blod, svette og tårer. Likevel kunne jeg ikke skrevet om noe bedre eller mer interessant. Som en ung, historieinteressert trønder har Olav Haraldsson alltid stått mitt hjerte nært, og det å få skrive en masteroppgave som omhandlet bruken av hans minne var en glede. Takk til min veileder, Ola Svein Stugu, for all støtte, alle diskusjoner, og ikke minst for at du gjorde dette mulig. Ingen er bedre enn deg.

Jeg vil og rette en stor takk til mine medstudenter i kull 2012, spesielt Cecilie, Marit, Trine, Isabel og Gunn Solvor, fordi dere finnes og for at ler av meg når jeg gjør noe dumt. Takk til resten av gjengen på lesesal 6392, samt basselaget som har holdt meg fokusert og brakt latter til en ellers grå hverdag. Takk til min fantastiske samboer, Ole Martin. Jeg hadde aldri i verden holdt ut med meg selv i denne perioden, og er evig takknemlig for at du har gjort det. Takk for alle middager, klemmer, og støtte. Takk til mamma og pappa, for at dere alltid har trodd på meg. Takk for historieinteressen, kaffepenger og sene telefonsamtaler. Takk til min kjæreste bror, Fredrik, uten deg hadde jeg ikke vært der jeg er i dag. Takk til Jan Frode Hatlen for all oppmuntring og gode samtaler gjennom studieårene, og fordi du ga meg på denne ideen. Og ikke minst, en ekstra takk til Tove Brekken og Cecilie for korrekturlesing og alle tips. Jeg hadde ikke klart det uten dere.

Mischief managed.

Frida Kvande Hansen

Trondheim, mai 2017

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
TEMA OG PROBLEMSTILLING.....	1
TEORI OG BEGREPSAVKLARING	2
<i>Historiebevissthet</i>	3
<i>Myte, forestilling og fortelling</i>	4
<i>Kollektiv erindring</i>	4
<i>Kulturelt minne</i>	5
METODE OG KILDER.....	7
HISTORIOGRAFI	7
2. BJØRNSTJERNE BJØRNSON OG JAKTEN PÅ ET SELVSTENDIG NORGE	9
BJØRNSONS POLITISKE REISE	9
STIKLESTADTALEN 1882	10
<i>Selvstændighedens Æresfølelse</i>	11
OLAVSTALEN 1897.....	14
<i>"Leve det gamle, det nye Norge"</i>	14
BJØRNSON OG MYTEN OM OLAV	17
3. OLAVS-JUBILEET I 1930.....	21
VEIEN TIL 1930.....	21
DEN LUTHERSKE FEIRINGEN	22
DEN KATOLSKE FEIRINGEN	24
KIRKENS SYN PÅ OLAV.....	24
<i>"Kirkens grunnvoll" – Preken av biskop Johan Støren</i>	25
<i>"Vaar tid i lys av Sankt-Olavs-Minnet" – Tale av sogneprest Karl Kjelstrup</i>	27
"OLAV HARALDSSON" - HISTORISKE FOREDRAG	29
<i>Foredrag av Arne Bergsgård 8. juli</i>	30
<i>Tale av Professor Fredrik Paasche 29. juli</i>	32
KIRKEJUBILEETS FRAMSTILLING AV OLAV.....	36
4. OLAV HARALDSSON OG NASJONAL SAMLING.....	39
NASJONAL SAMLINGS RASEBEVISSTHET	39
"OLSOK 1941" – EN TALE AV GULBRAND LUNDE	40
"ALLE AV NORSK BLOD HAR SAMME OPPGAVER Å LØSE SOM OLAV HARALDSSON OG HANS MENN"	
– EN TALE AV MINISTERPRESIDENT VIDKUN QUISLING	44
NASJONAL SAMLINGS BRUK AV OLAV	46

5. OLAV HARALDSSON – NORGES HELLIGE VIKINGKONGE?	49
BIBLIOGRAFI	I
KILDER	I
NETTSIDER.....	I
LITTERATUR.....	II

1. Innledning

Olav Haraldsson har lenge vært en viktig person i Norges historie, og interessen om hans historier og myter, omtalt som "Olavsarven", har vært voksende i etterkrigstiden. Dette finner man i form av institusjoner og begivenheter primært på Stiklestad og i Trondheim, slik som Olsokfeiringen og Olavsfestdagene i regi av Den Norske Kirke. I 2030 er det 1000 siden slaget på Stiklestad. Det ble i 2011 bestemt at man skulle ha et 10-årig nasjonalt og flerfaglig forskningsprogram hvor man vil fokusere på å skape grunnlag for en reflektert feiring. For å oppnå et slikt mål må man se på hvordan Olavsarven har blitt brukt tidligere i samfunnet, og hvordan det påvirket den norske befolkningen. Olav har lenge blitt sett på som en av Norges viktigste personer i historien, og hans myter har vært utsatt for bruk for å fremme forskjellige agendaer. Olav var en viking, en konge, og en helgen, noe som gjorde hans historie lett å bruke, samt at han var en populær person blant befolkningen. Men hvilke myter ble fortalt til folket, og hvorfor? I denne masteroppgaven ønsker jeg å undersøke dette ved å se nærmere på hvordan ulike aktører har brukt myten om Olav til å fremme agendaer på ulike tidspunkt i Norges historie.

Tema og problemstilling

I en slik studie kan en blant annet se nærmere på historiens betydning i dannelsen av kollektive identiteter, og i det hele tatt hvordan en felles historie påvirker samfunnet. Analysene vil avgrense seg til framstillinger av Olav den Hellige i perioden 1882 til 1945. Avgrensningen er gjort fordi nettopp denne perioden framviser et godt utvalg av ulike fortolkninger. I 1882 ble Olav den Hellige aktivert som argument i samtidens politiske debatter av Bjørnstjerne Bjørnson, hvor fokuset var på Olav som et nasjonsbyggende symbol i kampen mot Sverige og som en frontfigur for det politiske partiet Venstre¹. Videre ser man at Den Norske Kirke bestemte seg for å anerkjenne Olav som en del av dets historiske grunnlag på tidlig 1900-tall, uten å ta med seg helgenmyten. Her er det interessant å se 900-årsjubileet for slaget på Stiklestad i 1930, og hvordan dette fungerte som et samlende symbol for Den Norske Kirke og nasjonens befolkning. Etter dette ble Olavsarven igjen brukt i den politiske og ideologiske retning, da Vidkun Quisling og Nasjonal Samling under andre verdenskrig tok han i bruk som nasjonalt samlingsmerke. Dette gjør at 1945 blir et fint punkt å avslutte analysen på, da Olav

¹ Mørkved, T. (2012). *Med øks og lilje – Olavsfestdagene gjennom 50 år*, Trondheim: Tapir akademiske forlag: s. 42

først og fremst har blitt brukt opplevelsesnæringen etter dette og hvor første oppsettelsen av ”Spelet om Heilag Olav” i 1954 markerer dette skillet.

Vi kan da stille oss følgende spørsmål: er det flere myter som har blitt fortalt om Olav den hellige? Gjennom undersøkelsen vil jeg blant annet se på om disse forskjellige aspektene av Olav kan forenes i en sammensatt myte, eller om de er ulike myter som er vanskelig å forene. Jeg vil prøve å belyse dette ved å svare på disse problemstillingene:

1. Har Olav den Hellige blitt framstilt på ulike måter i perioden 1882 til 1945?
2. Hvilke aktører har brukt Olav til sin egen interesse?
3. Hvilke eller hvilken underliggende agenda kan vi finne for hver av disse aktørene?

Basert på tidligere forskning kan man skille mellom tre hovedtolkninger av Olav den Hellige: myten om kongen, myten om helgenen og myten om vikingen. Denne analysen ser på hvordan disse forskjellige skikkelsene kommer fram i taler under ulike, offentlige samlinger i perioden 1882 til 1945. Oppgavens struktur er bygd opp slik at hvert av de tre analysekapitlene tar for seg en aktør. Det første kapitlet tar for seg to taler av Bjørnstjerne Bjørnson, holdt i 1882 og 1897, hvor han ønsket å danne en kollektiv identitet slik at man kunne føre Norge tilbake til sin storhetstid ved å gå imot unionen med Sverige. Det andre kapitlet inneholder fire taler holdt under kirkejubileet i 1930, hvor man ser store forskjeller mellom den lutherske og katolske kirke. De to første talene inneholder begge forsøk på å bruke Olavsarven til å samle befolkningen rundt sin ideologi, og de to siste ble begge holdt av historikere som prøvde å styrke den nasjonale identiteten i en tid preget av splittelse. Det tredje kapitlet tar for seg to taler hvor Nasjonal Samling brukte Olavsarven til å legitimere sin ideologi og sine handlinger ovenfor det norske samfunnet, ved å sammenligne samtidens situasjon med hendelsene i Olavs tid. Det siste kapitlet vil være en avslutning hvor jeg reflekterer over mine funn og hvordan de er relevante i nåtidens samfunn, samt hvordan de kan brukes i undervisning.

Teori og begrepsavklaring

Teorigrunnlaget for oppgaven er framfor alt hentet fra feltene identitets- og minneteori, samt teori om historiebruk. I tillegg er også historiedidaktisk teori om begrepet historiebevissthet sentralt. For at mennesker skal kunne ha en forståelse av hvem de er så må man være bevisst sin historie. Denne historien kan manipuleres av flere brukergrupper slik som stat og politiske aktører, til for eksempel legitimering av makt og ideologi. Politisk og ideologisk historiebruk er viktige virkemidler, og det er noe som statsledere og andre maktinnehavere bruker for å

legitimere sine meninger.² Det kan virke som om de forskjellige aktørene som analyseres i denne oppgaven, brukte dette til sin egen fordel. Det å bruke historie for å fremme sin egen sak, er ikke noe nytt, og ved å anvende Olav den Hellige ved kulturell erindring kan de appellere til historiebevisstheten og det kollektive minnet til befolkningen for å få en sterkere posisjon i samfunnet. Dette gjør de ved å endre på den forestillingen befolkningen har om Olav, og om Norge som nasjon, gjennom bruk av forskjellige framstillinger av fortellingene rundt hans myte. Dette kvalifiseres som instrumentelt historiebruk hvor man bruker historien som redskap for sin egen vinning. Men man må også være åpen for at det kan være eksistensielle behov som ligger bak historiebruk, man har et behov for å minnes og føle stabilitet når man er under press.³ Teoriene innenfor disse feltene vil jeg nå gå igjennom, og vise hvordan disse er relevante i mitt tema og hvordan de kan anvendes i analysen om historiebruken rundt Olav. Ved å se på talene fra et teoretisk perspektiv gir det innblikk i hvordan man brukte historie for å legitimere agendaer i samtiden. I disse talene er også retorikken viktig, og jeg kommer til å se på bruken av patos, logos og etos i mine analyser. Etos og patos snakker til mottakerens følelser, mens logos er selve logikken i argumentasjonen. Disse virkemidlene kunne dermed i sammenheng med bruken av Olavsmytene være med på å styrke talerens agenda.

Historiebevissthet

Historiebevissthet er et sentralt begrep i historiedidaktikken, og Ola Svein Stugu skriver: "Ein sentral tese i teorien om historiemedvithet er at historia er ein grunndimensjon i sjølvforståinga til alle menneske."⁴ Det innebærer at alle mennesker må ha en form for historiebevissthet, noe som igjen vil påvirke deres identitet. De reflekterer over sin egen eksistens, og hvorfor man er den man er. Et individ med reflektert historiebevissthet forstår at det er skapt av historiske sammenhenger, og på samme tid forstår man at man kan påvirke sin egen framtid. I sammenheng med denne oppgaven er det ikke fruktbart å se på den individuelle historiebevisstheten, men den kollektive, da talene ble holdt i en offentlig setting. Karl-Ernst Jeismann introduserte begrepet i 1979 for å illustrere relasjonen som er mellom tolkning og fortiden.⁵ Klas-Göran Karlsson konstaterer at historiebevissthet er den mentale prosessen hvor mennesker orienterer seg selv i sin tid i lys av historiske erfaringer og kunnskap, og i

² Karlsson, K-G. (2009) *Historiedidaktik: begrepp, teori och analys*. I Karlsson & Zander (Red.) *Historien är nu – en introduktion till historiedidaktiken* (s. 25-69), Lund: Studentlitteratur AB: s. 66

³ Ibid s. 60

⁴ Stugu, Ola Svein (2008), *Historie i bruk*, Det Norske Samlaget: s. 18

⁵ Karlsson. (2009): s. 48, fra Jeismann, K-E. (1979). *Geschichtsbewusstsein*. I Bergmann et al. (Red.), *Hanbuch der Geschichtsdidaktik*, Band 1, Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann: s. 42

forventning til fremtiden.⁶ Historiebevissthet er dermed en vesentlig del av identitetsdannelsen til en person, og ved å appellere til denne bevisstheten til en større gruppe kan man skape en kollektiv identitetsfølelse. Å ha en historiebevissthet som bygger på en gammel historie kan skape en bevissthet i befolkningen av at man er en gammel nasjon, noe som også er tilfellet i talene som skal analyseres.

Myte, forestilling og fortelling

I utviklingen av historiebevissthet spiller myter en stor rolle, da det kan uttrykke det kollektives felles historie, forståelse og identitet.⁷ I denne oppgaven vil mytebegrepet til Stugu legges til grunn, hvor man ser på myter som forklarende fortellinger som vil hjelpe til å gi svar på grunnleggende eksistensielle spørsmål. Myter er en måte å gjøre det kompliserte og uforklarlige mer forståelig, og det kan tilpasses det budskapet man ønsker å formidle. Dette gjør at myten blir brukt som bekreftelse av noe, som noe fast, og som ikke kan drøftes.⁸ Funksjonene til mytene kan omdefineres, slik at de kan tilpasses hver enkel aktørs agenda og dermed legitimere makt. De kan ofte samle mennesker og nasjoner rundt en felles opphavsmyte, og ved at myten gir innsyn i hvem som er en del av ”vi” og hvem som er en del av ”de andre”, samt hvilke verdigrunnlag som er de riktige. Dette gjør at myter er viktige i byggingen av kollektive identiteter,⁹ noe som er en viktig funksjon innenfor min vinkling av oppgaven.

For å kunne bruke en myte som en identitetsskaper på forskjellige måter må aktørene endre forestillingen til de som skal inkluderes i denne identiteten ved bruk av fortellinger. De har en meningskapende funksjon, som hjelper det kollektive å ha felles minner.¹⁰ Ved å endre forestillingen om en felles historie og samhold ved bruk av fortelling, kan man skape en større kollektiv identitetsfølelse som kan bringes videre og skape større samhold mot en ytre fiende.

Kollektiv erindring

Kollektiv erindring er et begrep skapt av Maurice Halbwachs i mellomkrigstiden. Han påpekte at det nesten alltid er en sosial situasjon som får man til å minnes noe, så man kan si at minner har en sosial ramme.¹¹ Halbwachs skiller kulturell og individuell erindring, noe Jan Assmann

⁶ Karlsson. (2009): s. 49

⁷ Bøe, J. B., & Knutsen, K. (2012), *Innføring i historiebruk*, Kristiansand: Cappelen Damm Høyskoleforlaget: s. 20

⁸ Stugu. (2008): s. 40

⁹ Ibid: s. 41

¹⁰ Ibid: s. 18

¹¹ Eriksen, Anne (1999), *Historie, minne og myte*, Pax Forlag: s. 86

mener kan være vanskelig. Assmann argumenterer for at den kulturelle dimensjonen må være med, da den kan deles mellom forskjellige mennesker og innad i grupper. Jan og Aleida Assmann vil ikke forkaste Halbwachs definisjon, men videreutvikler og deler den i to ulike måter å huske på: kulturell og kommunikativ erindring.¹² Skillet her ligger i at et kommunikativt minne vil være tilstede så lenge det er tidsvitner til det som skjedde, og når tidsvitnene forsvinner står bare det kulturelle minnet igjen: det som blir overført gjennom skriftlige kilder og levninger.¹³ I denne oppgaven kommer jeg til å bruke Jan og Aleida Assmann sine definisjoner.

En annen teoretiker innenfor retningen, Anne Eriksen, skriver at ”Minner er for stor del erindringer *om* en kontekst, og de fremkalles ofte *i fellesskap* eller *på grunn av* et fellesskap. De både skapes og kommuniseres innenfor sosiale rammer”.¹⁴ Dette vil være med å styrke fellesskapet mellom de som minnes, og dermed kan man skape en kollektiv identitet. Kollektiv erindring kan hjelpe med å videreføre den kollektive identiteten hvor historien ligger langt i fortiden, da det kan hjelpe å huske ting man aldri har opplevd personlig, men som ligger inn under kollektivets bevissthet. På denne måten virker identiteten gammel og festet langt tilbake i historien, slik at fellesskapet føles mer ekte.¹⁵ Når en slik kollektiv erindring er velfungerende, vil den også fungere som en tolkningsramme for hvordan man har individuelle opplevelser. Minnene kommer ikke til å endre seg, men fortolkningen og hvordan man bruker tolkningsrammen kan bli satt inn i en større sammenheng, og dermed endre forestillingen.¹⁶ Om man endrer på denne kollektive erindringen, endrer man på hvordan samfunnet ser på historien. Dette gjør at om man bruker Olavsarven på en spesifikk måte offentlig for å fremme sin mening, kan man endre hele samfunnets kollektive erindring om hva som har skjedd.

Kulturelt minne

Det kulturelle minnet er basert på myter, og representerer de sosiale konstruksjonene av normative og formative versjoner av fortiden.¹⁷ Noen sentrale karakteristikker for kulturelt minne er at sosiale grupper kan bruke det til å danne en identitet, og man kan bruke det til å gi

¹² Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. I Young, Nünning, & Erll (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 109-118) Berlin: De Gruyter: s. 110

¹³ Stugu, O.S. (2016) *Historie i bruk* (2.utg.), Det norske Samlaget: s.28

¹⁴ Eriksen. (1999): s. 87

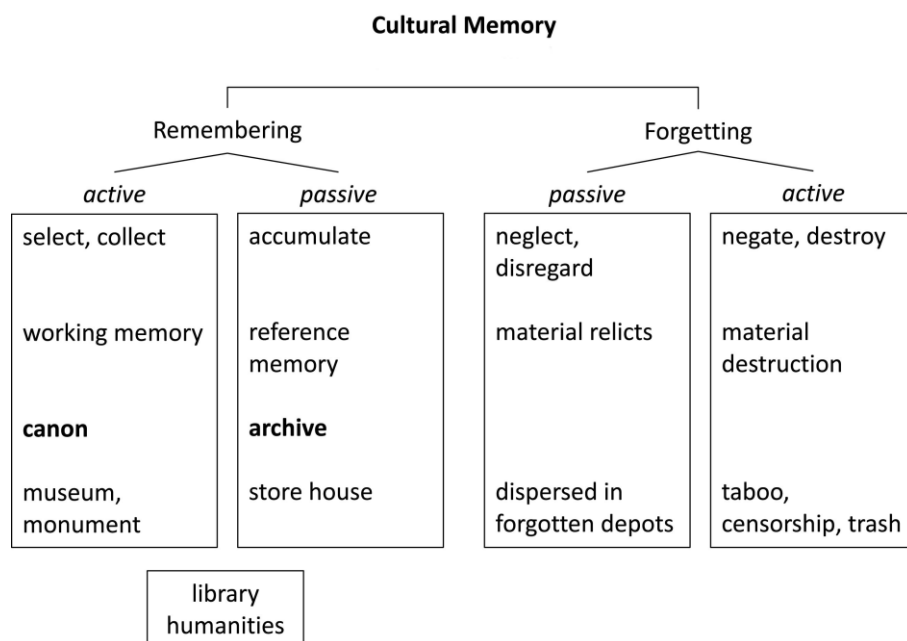
¹⁵ Ibid: s. 101

¹⁶ Ibid: s. 103

¹⁷ Erll, A. (2011). *Memory in culture*, Palgrave Macmillan: s. 30

mening til samtidens situasjoner ved at det kan reflektere gruppens livsverden og selvbylde. ¹⁸ Disse mytene kan både være med på å legitimere eksisterende systemer ved å se på det som et uttrykk av en felles fortid, og å undergrave eksisterende systemer ved å vise at det var bedre før.¹⁹

Aleida Assmann har laget en modell som viser begrepsapparatet hun anvender i sine analyser av kulturelt minne (se modell under²⁰):

Hun deler opp kulturelt minne i to underkategorier: det å huske, og det å glemme. Det kulturelle minnes underkategorier blir igjen delt opp i aktivt og passivt som hjelper til å definere om prosessen er bevisst eller ikke. Den aktive huskeprosessen kommer når man ser på enkelte ting som viktige, for å så velge de ut til synliggjøring. Dette resulterer i en kulturell kanon, som blir kontinuerlig bekreftet i samfunnet. Nasjonalstater som oppretter narrative versjoner av sin fortid kan man si oppretter en kanon. Dette blir undervist og omfavnet i samfunnet, og blir dermed et grunnlag for en kollektiv identitet. Den passive huskeprosessen ligger midt i mellom det å huske og det å glemme, og Assmann kaller dette for arkivet. Historien og objektene som ligger i arkivet har mistet sin originale plass i samfunnet, og dermed kan man gi det en ny kontekst.²¹ Når det kommer til glemselsprosessen så er den aktive som er spesielt interessant å se på. Makteliten kan bestemme hva som skal bringes fram i en kulturell kanon, og dermed

¹⁸ Erl. (2011): s. 29-30

¹⁹ Ibid: s. 34

²⁰ Assmann, A. (2008). Canon and Archive. I Young, Nünning, & Erl (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 98-107) Berlin: De Gruyter: s. 99

²¹ Ibid: s. 99-102

også bestemme hva man skal glemme gjennom tabu, sensurering og ødeleggelse av materiale. Man kan også velge den passive prosessen, hvor man ser bort i fra deler av historien.²²

Metode og kilder

Tema for denne oppgaven er hvordan Olav den Hellige er blitt framstilt i perioden 1882 til 1949 ved å se på taler som er holdt i forbindelse med forskjellige anledninger hvor Olav den Hellige var en sentral figur. Ved hjelp av tekstanalytisk metode kan man analysere hva som kommer fram i tekstene, og sette dette inn i en historiebruk-kontekst slik at man kan prøve å tolke hvorfor ulike aktører framstilte han på den måten. Å se på framstillingene i taler viser hvordan man har brukt myten og fortellingen om Olav for å fremme sin egen agenda, noe som igjen påvirker historiebevisstheten og forestillingene som er viktig for allmennheten. Dermed er det også viktig å undersøke den kommunikative konteksten de ble framført i: hvem var målgruppen og hva var hensikten med talen? Beskrivelser av publikum og kontekst vil dermed være en sentral del av kildene, slik at denne analysen er mulig. Hovedpoengene i talene kommer ikke til å være på selve figuren Olav den Hellige, men han blir brukt for å skape en legitimering av de poengene man vil ha fram.

Hovedkilden til del 1 er Bjørnstjerne Bjørnson sine taler, som er samlet i to bind, hvorav begge vil bli brukt i oppgaven. Når det kommer til kirkens framstilling av Olav den Hellige og del 2, vil jeg bruke verket til Olaf Kolsrud *Nidaros og Stiklestad – Olavs-jubileet 1930* hvor han har samlet alle taler som ble holdt i regi av jubileet bli brukt som hovedkilde. I del tre vil Gulbrand Lundes *Kampen for Norge II* og Eyvind Mehles *Olavstanken fra Stiklestad til Stiklestad* begge bli brukt som kilde for de utvalgte talene holdt av Nasjonal Samling.

Historiografi

Det er forsket mye på bruken av Olavsarven i ettertid, men framstillingen av han i tidsperioden 1882 til 1945 er det ikke mange som har tatt for seg. Likevel er det noen verker som har noe av det samme fokuset min oppgave vil ha, og dermed vil gi bakgrunnsinformasjon og kritiske refleksjoner. I denne oppgaven nevnes spesielt *Olav den Hellige – spor av helgenkongen* av Lars Roar Langslet og Knut Ødegård. Denne boken følger sporene Olav den Hellige har etterlatt seg, og ser spesielt på hvordan han har påvirket norsk og europeisk historie. Boken har et eget kapittel om Olav som ”Nasjonsbygger i det nye Norge,”²³ som her vil være grunnleggende da

²² Stugu. (2016): s. 28

²³ Langslet, L. R., & Ødegård, K. (2011). *Spor etter helgenkongen*, Oslo: Forlaget Press: s. 273

det er en stor del av undersøkelsen. En annen bok er *Helgonbruk i moderniseringstider* av Ingemar Lindaräng som omhandler hvordan minneseremonier fungerer som historiebruk, da med særlig fokus på Olav den Hellige fra 1891 og kirkejubileet i 1930. Lindaräng ser på hvordan man brukte Olav i kampen for selvstendighet fra Sverige og som nasjonalt samlingsobjekt, samt hvordan kirken brukte Olavsarven for å påvirke samfunnet. Det finnes derimot mye tidligere forskning som går på de forskjellige bruken av Olav hver for seg. Når det kommer til analyse av hvordan Bjørnstjerne Bjørnson var som samfunnsdebattant, er Øystein Sørensen sin *Bjørnstjerne Bjørnson og Nasjonalismen* et godt verk. Det tar ikke for seg hans bruk av Olav den Hellige, men gir et godt bilde over hva Bjørnson ville med sin politiske agenda. Når det kommer til kirkejubileet vil jeg bruke *Olsok i Nidaros Domkirke* av Knut Andresen. Denne boken er en historisk gjennomgang av hvordan man feiret Olav fram til 2003, men har hovedfokus på feiringene fra 1897 og ut. Den gir en god bakgrunn til hvordan feiringen var, og hva som skjedde, men man må være forsiktig med bruken, da Andresen har vært domprost i kirken fra 1996 til 2010. I kapittelet om Nasjonal Samling er det viktig å ha se hvordan Olav passet inn i deres ideologi for å fullføre analysen, og da har jeg anvendt antologien *Jakten på Germania* redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Her har Emberland skrevet et kapittel kalt ”Viking og Odelsbonde”, som omhandler SS’ ideologisering av nordmenn.

2. Bjørnstjerne Bjørnson og jakten på et selvstendig Norge

I dette kapittelet analyseres to politiske taler holdt av Bjørnstjerne Bjørnson. Den første ble holdt på Stiklestad på et folkemøte 4. juli 1882, den andre i regi av Venstre ved Trondheims 900-årsjubileum i 1897. Først beskrives den politiske bakgrunnen til Bjørnson for å danne en fortolkningsramme til talene. Jeg vil så diskutere Stiklestadtalet fra 1882 og Olavstalen fra 1897, hver for seg i sin samtids politiske kontekst. Jeg vil se på hvordan historiebruken blir framstilt, og hva som var Bjørnsons agenda. Etter dette vil jeg ta for meg Olavstalen fra 1897, og drøfte den på lik måte i sin samtids politiske kontekst. Til slutt vil jeg konkludere med å sammenligne bruken av Olavsarven i de to talene, i lys av hvordan den politiske konteksten i samtiden hadde endret seg og om det hadde noen implikasjoner på framstillingen av Olav.

Bjørnsons politiske reise

Bjørnstjerne Bjørnson har i mange sammenhenger først og fremst blitt sett på som en skjønnlitterær forfatter, men det var hans engasjement i offentlig debatt som ga han mest innflytelse og oppmerksomhet i samtiden. Øystein Sørensen argumenterer for at Bjørnson som samfunnsdebattant har kommet i skyggen av hans diktning i senere forskning.²⁴ Hans politiske karriere slo fart etter et møte angående det norske flaggs utseende i 1879, hvor han argumenterte for at mange nordmenn manglet en full selvstendighetsfølelse. Den ubalanserte unionen med Sverige var en årsak til dette, og for å kunne sikre et norsk nasjonalt fellesskap måtte man samle nordmenn i en åndelig forstand. Et av problemene, ifølge Bjørnson, var at nordmenn ikke hadde ”Nogen nær historisk Fortid, hvori vi kan søge Støtte”,²⁵ og han gjorde nasjonalismen til et overordnet prosjekt i sitt arbeid fra 1879 til 1893. Dette ble koblet til forskjellige demokratiske ideer, særlig under den offentlige maktkampen i starten av 1880-årene, hvor Bjørnson var en stor aktør. Dette endte i at embetsregimet måtte gå i 1884, og partiet Venstre ble dannet med Bjørnson som en av de mest pågående anførerne.²⁶

For å kunne analysere Bjørnsons to taler, er det viktig å forstå nasjonalismens utvikling i Norge på 1800-tallet. Etter 1814 var det ikke bare eliten og det intellektuelle sjiktet som var med i debatten: bøndene ble også aktive deltakere. Dette kan sies å styrke det demokratiske

²⁴ Sørensen, Ø. (1997). *Bjørnstjerne Bjørnson og Nasjonalismen*, J.W. Cappelens Forlag: s. 10

²⁵ Ibid: (1997): s. 76-79

²⁶ Ibid: (1997): s. 77

elementet i Norge,²⁷ og vi ser at dette er noe Bjørnson utnytter i sine taler angående unionsoppløsningen på 1880- og 1890-tallet. Det demokratiske elementet i norsk politikk var noe som ble videreutviklet av Venstre i perioden, og man ønsket likestilling i unionen med Sverige. Folkesuverenitetsprinsippet i Grunnloven gjorde at man ønsket en bred politisk mobilisering, og en regjering som utøvende organ for Stortinget. Om dette ikke var gjennomførbart skulle man sikre norsk selvstyre, noe som viser at nasjonalismen var politisk og demokratisk preget i denne perioden.²⁸

For å forstå hvorfor Bjørnson valgte å framstille myten om Olav på en spesifikk måte, og hvordan han ville at publikum og resten av befolkningen skulle endre sin forestilling, må vi se nærmere på hans historieforståelse. Bjørnsons tanker om historie var påvirket av Ernst Sars, som var en god bekjent, og Norges ledende nasjonalhistoriker. Sars var preget av evolusjonisme, og hadde en overordnet forestilling om en jevn utvikling i samfunnet. Han plasserte hele Norges historie i en linje, slik at ting som skjedde i middelalderen kunne forklare det som skjedde i samtiden.²⁹ Dette ser vi er en fremtredende tanke hos Bjørnson, når han trekker de klare linjene fra slaget på Stiklestad og Olav Haraldsson fram til slutten av 1800-tallet og unionen med Sverige. Sars var også opptatt av koblingen mellom demokrati og nasjonalisme. Han mente at det var bare de demokratiske elementene fra middelalderen som kunne være med og berge nasjonalfølelsen i Norge etter den lange nedgangsperioden,³⁰ og dette ønsket Bjørnson å gjøre med sine taler.

Stiklestadtalet 1882

Demokratisk nasjonalisme var noe Bjørnson ønsket å utvikle, og han brukte retorikk, særlig i form av etos og patos, i sine taler for å oppnå dette for å overbevise publikum til å følge hans argumentasjon. Det var spesielt utvalgte personer fra eliten som skulle introdusere dette til resten av befolkningen, og det er klart at han så på seg selv som en av disse personene. Disse synspunktene ble bygget ut gjennom en rekke taler i perioden 1879 til 1882, hvor Stiklestadtalet var en av de mest spektakulære.³¹ Tallet ble holdt på et folkemøte på Stiklestad 4-5. juli 1882, hvor Bjørnson var en av hovedtalerne. Dette var et stort arrangement med ca.

²⁷ Sørensen, Ø. (1994) Utviklingen av en nasjonal identitet på 1800-tallet. I Montgomery & Thorkilsen (Red.), *Rapport fra etterutdanningskurs for lærere 14.-15. november 1994* (s. 19-33), Oslo: Det teologiske fakultet, UiO: s.24

²⁸ Sørensen, Ø. (1998). Hegemonikamp om det norske. I Sørensen (Red.), *Jakten på det norske* (s. 17-47), Oslo: Ad Notam Gyldendal AS: s. 31

²⁹ Sørensen. (1997): s. 93

³⁰ *Ibid*: s. 94

³¹ *Ibid*: s. 83-85

5000 oppmøtte, og Dagbladets journalist beskrev arrangementet som det største som hadde skjedd på Stiklestad siden selve slaget i 1030.³² Her hadde Bjørnson mange han kunne påvirke for å forme nasjonalismen som han mente manglet i Norge.

Selvstændighedens Æresfølelse

Tittelen på talen, ”Selvstændighedens Æresfølelse”, sier mye om hva hans mål var, og dette var et begrep han ofte gjentok. Det kommer klart fram at han mente at nordmenn manglet denne æresfølelsen. Sørensen skriver at Bjørnson følte nordmenn måtte bli preget av en mer utviklet nasjonal bevissthet for å kunne bli en selvstendig stat på lik linje med Sverige.³³ Om man klarte dette kunne man oppnå selvstyre og likestilling innad i, eller en fullstendig oppløsning av, unionen. Olav ble ikke nevnt med navn en eneste gang i talen, men ble omtalt som Kongen, og det er klart at han var hovedpersonen i argumentene. Dette viser at publikum allerede hadde en forestilling om det som hadde skjedd litt over 800 år tidligere. Videre gjennom talen blir det klart at det er disse historiekunnskapene han ønsker å samle til en kollektiv historiebevissthet som kunne hjelpe Norge i unionskampen mot Sverige.

Det virker som om Bjørnson i denne talen skapte en ny kanon om Stiklestad og Olav Haraldsson, og dro fram Olav som den levende kongen. Om man anvender Aleida Assmanns’ modell, blir det klart at noe settes i skyggen slik at andre elementer får større fokus. Bjørnson viste bare til Olav som konge, som gjorde at han skyggela mytene hvor Olav framstilles som helgen, og viking. Dette gjorde han for å enklere sammenligne samtidens situasjon med fortiden, og var dermed en direkte linje til hvordan Sars mente man skulle se på historien. En slik form for politisk-pedagogisk historiebruk³⁴ gjør nettopp dette, ved at publikum lettere kan endre sin forestilling av myten og dermed føle seg mer knyttet til fortiden. Dette vises i talen når Bjørnson blant annet sier: ”Dengang var det ikke Bønderne, men Kongen, som den nye Tid bar frem til det skarpe Møde. Nu tviler ingen om, at det er Bønderne som den nye Tid bærer frem.”³⁵ Ved å sammenligne den situasjonen som var gjeldende i samtiden med den som var gjeldende i 1030 klarte han å skape en direkte linje og samtidig vise at det var en slik kamp som trengtes for å endre situasjonen som hadde oppstått. Han viste til at nå var det bønder som kjempet mot kongen for å skape en utvikling i samfunnet og ikke motsatt. Dette understrekte

³² Dagbladet (1882). *Folkemødet paa Stiklestad*, 11. juli 1882: s. 1

³³ Sørensen, Ø. (1997): s. 88

³⁴ Karlsson. (2009): s. 66

³⁵ Bjørnson, B. *Artikler og taler bind I*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag: Kristiania og Kjøbenhavn 1912: s. 543

han videre ved å referere til ”Bøndernes ... nationale kamp”.³⁶ Bruken av pronomet vi istedet for dere ble brukt for å gi et inntrykk av at alle sto samlet i denne kampen, og det var viktig i den identifikasjonsprosessen han ønsket å fremme i nasjonen. Ved å anvende etos på denne måten, gjorde han det enklere å få publikum med på hans ideer, da han skapte en forestilling om at han skulle være med i kampen. Ved å anvende vi indikerte han også at det fantes andre som ikke var i denne nasjonale identiteten, eller sto som en hindring for dens framsteg. I talen forteller han om de som jobbet imot en norsk selvstendighetsfølelse:

Hvad de gjør i Hovedstaden og ved Hoffet for ret at bringe Kongeligheden til at skinne, svækker den netop endnu mere i Folkefølelsen ... et Hof ikke er den rette Repræsentant for et Bondefolks Begreb og Sæder.³⁷

Ved å fortelle at den nåværende styringsmakten ikke klarte å representere den norske befolkningen, her igjen samlet under begrepet Bondefolk, dannet han en idé om at det var dette som måtte gjøres noe med. Dette gir grunnlag for å si at det er konge og regjering, selve eliten i landet, som er fienden man her må kjempe mot. En slik inkludering, og ekskludering, av samtidens mennesker i historien kan endre den kollektive historiebevisstheten og dermed danne en mer solid nasjonal identitet.

Kampen Bjørnson så for seg at bønderne og Norge sto ovenfor, måtte ha en leder. I talen framhever han at Olav er lederen man må følge, men at man må ha hjelp til å finne fram til den gamle historien og verdiene:

Om her stod idag en ny Thormod Kolbrunarskald, -- det var dette, han med langtrækkende Røst vilde synge ud over det norske Folk i Dagningen: 'Vaagn op til et selvstændigt Folks Æresfølelse.'³⁸

Tormod Kolbrunarskald var en islandsk skald, og en av Olavs menn som falt på Stiklestad, og er den eneste personen som ble nevnt med navn i talen. Dette er ingen tilfeldighet når man sammenligner yrket til Tormod og yrket til Bjørnson. Han impliserte at det var han som var den nye Thormod Kolbrunarskald, og at det var han som videreførte Olavs verdier og mål. Ved å personifisere en gammel skikkelse klarer Bjørnson å danne et grunnlag som gjør at publikum lettere kan forholde seg til de ideene som han ønsker implementert i det norske samfunn. Anne Eriksen argumenterer for at man må framstille historien og tematiseringene av egenskaper som

³⁶ Bjørnson. (1912): s. 544

³⁷ Ibid: s. 544

³⁸ Ibid: s. 549

alltid har eksistert for å klare å danne en kollektiv identitet på grunnlag av noe som hendte i fortiden,³⁹ og det er dette Bjørnson klarer å gjøre ved å sette seg selv i Tormods sko.

Som tidligere nevnt ble talen holdt på Stiklestad, og dette var et stort tema i argumentene Bjørnson la fram. Ola Svein Stugu skriver at mentale minnesteder fungerer best om de har en fysisk tilknytning,⁴⁰ og det å være tilstede hvor en hendelse fant sted når man fremhever historien, kan være et virkemiddel til å trekke fram og understreke hvilke verdier som man kan bygge en felles identitet rundt.⁴¹ Bjørnson brukte det faktum at de var på Stiklestad til sin fordel og gjentok dette gjennom talen: ”Stedet, vi staar paa, gjør langsynt”.⁴² Dette gir inntrykk av at om talen hadde blitt holdt et annet sted ville den ikke ha vært like slagkraftig og påvirkende som den var. Den aktive bruken av det fysiske minnestedet hjelper dermed å framheve den kollektive historiebevisstheten og den nasjonale identiteten – man er en del av det som var, og man kan dermed oppnå det samme resultatet som for over 800 år siden.

Bjørnson baserte mye av talen på patos, og fikk på den måten brukt Olavsmysten for å danne et kollektivt minne om hva det ville si å være nordmann, og hvilke verdier man skulle kjempe for. Han viste til konflikten Norge hadde med Sverige i perioden, og prøvde å skape en fortelling som skulle endre forestillingen som allerede hadde rot i befolkningen. Øystein Sørensen har påpekt at ”Det var en utbredt forestilling at Norge lå under Sverige”,⁴³ og her ser man at Bjørnson argumenterte for at denne kampen som de nå møtte, skulle man vinne med en folkefølelse som kom fra Olavs hær:

Sæt, at det vaagner som den gamle Hær paa Stiklestad for mere end 800 Aar siden ikke til Sejr, men til Fald; ligesom hin gamle Hær vil den nye staa op igjen i Folkefølelsen, hvori et Folks Fremtid fødes, og næste Gang faa Sejr, stor og fager Sejr.⁴⁴

Ved å endre denne forestillingen, og dermed skape en kollektiv erindring av Norge som en selvstendig stat, kunne Bjørnson fremme sitt ønske om at man skulle sidestilles med svenskene. Bildebruken var med å vise til at man hadde en historie, en tidligere kongemakt, og ved å anvende patos på denne måten klarte han å legitimere makten han mente at Norge nå skulle ha.

³⁹ Eriksen. (1999): s.102

⁴⁰ Stugu. (2008): s. 80

⁴¹ Ibid: s. 89

⁴² Bjørnson. (1912): s. 543

⁴³ Sørensen. (1997): s. 86

⁴⁴ Bjørnson. (1912): s. 550

Olavstalen 1897

I 1897 var Venstre godt etablert i politikken, og hadde mange mandater på Stortinget. Dette året var det også duket for Trondheims 900 års-jubileum, da Olav Tryggvason sies å ha grunnlagt byen i 997. I 1896 ble det bestemt at det skulle holdes 18. juli 1897, nøyaktig 24 år etter kroningen av Oscar II som norsk konge.⁴⁵ Venstre, som ikke ville ha en kobling mellom et norsk jubileum og kong Oscar, søkte om å få flyttet det til den 29. juli. Det dominerende temaet denne tiden var om man skulle fortsette å være i union med Sverige, eller om man skulle bli et selvstendig Norge. Dette påvirket også Olsokfeiringen, og Knut Andresen skriver at Olavsarven ble tatt i bruk i den nasjonale og politiske kampen.⁴⁶

Anders Kirkhusmo skrev en artikkel i *Trondhjemske Samlinger* i 1985 hvor han så på striden angående byjubiléet, og argumenterte for at Venstres kamp for å velge 29. juli som jubileumsdag kunne sees i et større ideologisk perspektiv. Kirkhusmo skrev:

Ved å 'heve' byjubiléet opp fra å være et lokalt fenomen for Trondheim og trønderne for Olav Tryggvason, til et nasjonalt knyttet til Olav den hellige, fikk spørsmålet om byjubiléet en politisk og ideologisk funksjon.⁴⁷

Ved å sette søkelyset på Olav Haraldsson kunne man tilpasse jubiléet til Venstres agenda, og dermed bruke det som et våpen mot unionen med Sverige og kong Oscar II. Utfallet av striden ble to jubileumsfeiringer sommeren 1897: den offisielle feiringen 18. juli, og Trondhjem liberale Forenings (datidens navn på byens venstreforening) feiring 29. juli.⁴⁸

Kirken var og interessert i å feire Olav den Hellige på denne dagen, og fem prester sendte inn en søknad for å holde gudstjeneste i Nidarosdomen. Søknaden ble avslått da den ble sett på som politisk følsom, selv om bare to av de fem var Venstrefolk.⁴⁹ Bjørnson brukte avslaget som argument i sin tale som ble holdt den 29. juli 1897.

”Leve det gamle, det nye Norge”

29. juli 1897 holdte Bjørnson en tale på Ilevolden, og slik som ved Stiklestadalen hadde han valgt en plass med sterk historisk betydning. Olavsmytene hadde ingenting med Ilevolden å gjøre, men det var fortsatt en plass som var viktig Norges historie da dette var plassen Sverre

⁴⁵ Kirkhusmo, A. (1986). Striden om byjubiléet i Trondheim 1897. 900-årsfeiringen for byens grunnleggelse. I *Trondhjems Historiske Forening, Hals (Red.), Trondhjemske Samlinger 1985* (s. 21-32), Trondheim: Sentral Trykk: s. 23

⁴⁶ Andresen, K. (2005). *Olsok i Nidaros Domkirke, Trondheim*: Tapir akademiske forlag: s. 29

⁴⁷ Kirkhusmo. (1986): s. 25

⁴⁸ *Ibid*: s. 24-25

⁴⁹ *Ibid*: s. 31

slo Magnus i 1180. Dette ble et avgjørende slag, da tapet fulgte Magnus fram til det avgjørende slaget ved Fimreite i 1184.⁵⁰ Roar Tromsdal skriver at Bjørnson var kjent for å velge steder for å holde talene sine med omhu, slik at det bevisst forsterket retorikken og budskapet han ville fremme.⁵¹ I følge Dagsposten (en venstrevidd avis) var det over 6000 mennesker tilstede på Ilevolden under Bjørnsons tale, og stemningen var god.⁵² Målet med talen var å fremme kampen mot unionen og Sverige, samt å agitere for kirken at Olsok måtte gjenopprettes som kirkelig høytidsdag. Om kirken tok til seg Olav på ny, ville dette gi et signal til folket om at Norge var en selvstendig nasjon med historiske røtter. Ved å fortsette å bruke Olav for å samle nasjonen, bygget han videre på historiebevisstheten til befolkningen som etter talen i 1882 hadde endret seg.⁵³ I motsetning til *Selvstændighedens Æresfølelse* nevnte han her Olav med navn, og henviste både til Olav den Hellige og Olav Haraldsson.

Aleida Assmann forklarer at når man tar noe ut av arkivet og setter det inn i kanon, kan man tillegge det nye egenskaper og dermed tolke de i en ny kontekst.⁵⁴ Bjørnson gjorde dette, tok en ny dimensjon av Olav ut av arkivet og inn i kanon, og påvirket dermed forestillingen til befolkningen. Bjørnson var engasjerende i sin tale, og bestemte hvilke myter som skulle brukes. Stugu argumenterer at man ved dette kan skape en hegemonisk minnekultur, hvor visse minner blir dyrket fram på bekostning av andre.⁵⁵ Bjørnson gjorde dette ved å introdusere Olav den Hellige opp imot den personligheten han allerede har bygd opp rundt Olav Haraldsson. Dermed kunne han trekke inn andre aktører i det politiske spillet, nemlig kirken, for å få et bedre grunnlag for identitetsbyggingen. Bjørnson hadde en konflikt med kirken, og var en av de markerte fritenkerne i samfunnsdebatten,⁵⁶ noe som gjorde det kunstig å dra kirken inn i kampen på en slik måte. Dette viser at Bjørnson var opptatt av å samle befolkningen under én nasjonal følelse, uansett tro. Hans synspunkter var ikke like viktig som Norges kamp mot Sverige, og kirken var en sterk støttespiller å ha på sin side i striden.

Bjørnson startet talen med å påpeke hvordan man kan skille mellom to av mytologiseringene: ”Kong Olav Haraldsson og Olav den Hellige er ikke den samme”,⁵⁷ men at

⁵⁰ *Ilevollene*. (2014, 27. juni). I Store norske leksikon. Hentet 26. mai 2017 fra <https://snl.no/Ilevollene>.

⁵¹ Tromsdal, R. (1998). *Retorikk og Skuespillerteknikk* (Hovedfagsoppgave, NTNU). Trondheim: NTNU: s. 45

⁵² Dagsposten 30.juli 1897. Her etter Tromsdal. (1998): s. 50

⁵³ Kirkhusmo. (1986): s. 25

⁵⁴ Assmann, A. (2008): s. 103

⁵⁵ Stugu. (2008): s. 25

⁵⁶ Her etter Tromsdal. (1998): s. 62

⁵⁷ Bjørnson, B. (1913). *Artikler og taler bind II*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag: Kristiania og Kjøbenhavn: s. 367

de henger sammen. Han argumenterte for at Olav den Hellige ikke kunne ha blitt så stor hos den norske befolkningen om han ikke var en stor mann når han levde, og at hans oppbygging som helgen har en sammenheng med hans liv som konge. Bjørnson siterte Snorre for å underbygge dette:

Landsfolket rejste sig mod Olav, fordi han var retfærdig. Men Olav vilde heller opgive sit Kongedøme end sin Retfærdighed ... Kong Olav Haraldsson vilde bygge den retfærdige Guds Trone over dette Folk; men for hver Sten han bar op til den, ramlede en ned af hans egen Trone.⁵⁸

Det martyriet Bjørnson fremmet, og brukte slik at det passet hans situasjon i samtiden, var at Olav ofret seg selv for at man skulle danne et eget land for nordmenn, en rettferdig nasjon frelst av Gud. Dette er et budskap som gikk igjen i talen; man må ofre seg selv og det man har for at det skal bli bedre. For å fremme denne følelsen i folket dro han en parallell mellom Olav og samtidens befolkning: ”Olav Haraldsson er Folket i Vækst.”⁵⁹ Ved å si at Olav var en del av samtidens befolkning, var også hans rettferdighetsfølelse og tanker om selvstyring videreformidlet. Dette kommer også fram i setningen: ”Vi, som har Arven i vort Blod, vi staar her udenfor Kirkeveggen og vil ind med vaar nationale Sag.”⁶⁰ Her malte Bjørnson videre på det bilde at Olav lever videre i befolkningen, og denne formen for innføring av patos i talen skulle vekke følelsen om at det var deres jobb å videreføre arven.

I sitatet ovenfor ser vi også kirken nevnes, og involveringen av kirken blir mye sterkere i del to av talen. Her fortalte han om hvor viktig Olav den Hellige var for den norske befolkningen, og hva man hadde tapt når protestantismen ble innført i Danmark-Norge i 1537. Norge var på den tiden under dansk herredømme, og det eneste som sto i veien for at den danske kongen hadde full makt over landet, var erkebiskopen. Ved å innføre protestantismen fikk kongen bukt på hva han så på som et problem, og Bjørnson argumenterte nå for at kirken skulle ta tilbake den selvstendige makten de hadde før 1537. Ved at protestantismen ble innført, fjernet man Olav som helgen, noe Bjørnson mente fjernet livsgrunnlaget til landet. Dette var bare noe kirken kunne gjøre, og dermed måtte man fri seg fra kongemakten: ”Olav den Helliges Land uden Olav, det maatte for de fleste være som Landet var bestemt til at dø. Hjertet var skaaret ud af det.”⁶¹ Bjørnson la mye ansvar på kongemakten, både i middelalderen og i samtiden, når det kom til den manglende nasjonalfølelsen. Dette blir klart når han fortalte at helgenen Olav ”Blev utjaged af Landet” og at man kunne forhindre det om man hadde ”Havt ledende

⁵⁸ Bjørnson. (1913): s. 367

⁵⁹ Ibid: s. 368

⁶⁰ Ibid: s. 373

⁶¹ Ibid: s. 370

Mænd.”⁶² Bjørnson antydte at om man hadde en styrende makt i Norge, slik som en konge eller en fungerende regjering, kunne dette ha blitt unngått. Den norske kirken ble overstyrt av den danske kongemakten, og nå var det på tide at de tok Olav tilbake: ”Vi tror, at større Velgjerning kan Kirken ikke gjøre sig selv end atter at formæle sig med Norges Selvstændighedsarbejde”.⁶³ Den aggressive språkbruken var en del av Bjørnsons etos, og når han nevner at kirken kan gjøre det rett igjen går han de i møte og viser en form for tilgivelse. Bjørnson mente at kirken hadde gått imot Norges evige konge ved å fjerne han som helgen, og gav dem nå en sjanse for å komme på rett vei igjen. Ved å hjelpe til med kampen om Norges selvstendighet kunne de komme ut av de andre- rollen de hadde gått inn i, og bli inkorporert i hva Bjørnson kvalifiserte som vi – nordmenn for selvstendighet:

Op med Kirken paa Olavsdagen!

Det gjelder nu som paa Olavs Tid: Norge ligger under for en fremmed Magt, bare saa længe det ikke er enigt. Et enigt Norge faar hvad det har Ret til, jevnside andre selvstændige folk.⁶⁴

Man kunne gå sterkere mot den fremmede makten om man sto som en enhet, og selv om man ikke var det under slaget på Stiklestad, ble man det etter Olavs død. Dermed måtte også kirken være med i opposisjonen mot fremmedkongedømmet. Olav døde for kirken og kristendommen, ved å dra dette inn i fortellingen gikk han tilbake til opphavet til den norske kirken, slik at de kunne se at de og var med i den kollektive identiteten.

Bjørnson avsluttet talen ved å dra en mer åpenbar linje mellom det gamle og samtiden, og som oppsummerte det han hadde formidlet på en klar måte: ”Leve det gamle, det nye Norge!”. Her var det ikke bare snakk om at man skulle kjempe mot et fremmed kongedømme som før, men at man skulle ta tilbake de gamle verdiene. Man skulle ikke la seg styre, og man skulle kjempe for hva som var rett. Disse fortellingene om hvordan Norge og Olav var sterke, og hvordan man tidligere hadde overvunnet større makter, brukte Bjørnson til å legitimere Norge som selvstendig og ville ha en oppslutning rundt dette. Det at han beskrev det nye Norge som en fornyelse av det gamle var med på å skape en bevissthet blant befolkningen at man hadde et kollektivt minne og en historie man kunne gå tilbake til.

Bjørnson og myten om Olav

I dette kapitlet har jeg sett på hvordan Bjørnstjerne Bjørnson brukte forskjellige myter og fortellinger om Olav den Hellige for å fremme nasjonalistiske ideer hos den norske

⁶² Bjørnson. (1913): s. 370

⁶³ Ibid: s. 372

⁶⁴ Ibid: s. 373

befolkningen. I hovedsak har Bjørnson fokusert på Olav som konge, men som vi ser trekker han også fram helgenmyten for å understreke sin agenda. Når det kommer til Olav som konge kan man dele myten inn i to typer: den levende kongen som kjempet på Stiklestad, og Norges evige konge, den mer spirituelle. Begge disse framstillingene av Olav ble anvendt av Bjørnson på forskjellige tidspunkt og til ulike formål; den levende i Stiklestadtalet holdt i 1882, og den spirituelle ble fremmet sammen med helgenen i Olavstalen holdt i 1897. Forandringen av framstillingen skjedde når Bjørnsons agenda ble forandret, som var avhengig av den politiske konteksten han og Norge befant seg i. Det underliggende målet var fortsatt det samme: et selvstendig Norge.

Hva var egentlig grunnen til at endringen av Olavsmysten fant sted? Det var en anspent tid for det norske samfunnet, og den norske politikken, i siste del av 1800-tallet. Det politiske miljøet i Norge hadde endret seg vesentlig i tidsrommet mellom talene, noe som hadde en stor påvirkning på Bjørnsons bruk av Olav. Som tidligere nevnt hadde Bjørnson lenge før partiets grunnleggelse vært en av forkjemperne for partiets politikk. Fra midten av 1800-tallet ble embetsregimet stadig mer konfrontert med at de ikke representerte det norske folk, noe som mange nordmenn følte misnøye med.⁶⁵ Opposisjonen til embetsregimet hadde et stort fokus på at det var folket, særlig representert av bøndene, som skulle styre.⁶⁶ Dette ser vi klart i Bjørnsons Stiklestadtale, hvor han inkluderer bøndene i kampen ved å omtale seg selv og dem som vi. Denne vi-kategorien viste hvem som måtte kjempe for hva som var rett, og hvem som måtte styre landet. Man måtte samles for å vinne likestilling og selvstendighet innad i unionen. De som ble implisert som de andre i Stiklestadtalet var embetsregimet, siden de var unionsvennlige. Dette kom av at deres politiske makt ble garantert av unionen, som gjorde at opposisjonen kunne spille på det nasjonalistiske.⁶⁷ I Olavstalen hadde Bjørnson endret hvem som var de andre, som nå mer spesifikt var Høyre og kirken, og brukte unionssaken aktivt som valgsak. Vi-kategorien var fortsatt den samme, nordmenn som ønsket å gjøre Norge selvstendig. Bak kongen og regjeringen befant store deler av embetsstanden seg, inkludert kirken,⁶⁸ og Bjørnson argumenterte i talen at kirken måtte ta tilbake sin selvstendighet slik at de kunne støtte saken om et likestilt Norge.

Når Bjørnson brukte flere forskjellige varianter av Olav, understreket dette endringen i budskapet. I Stiklestadtalet ble Olav presentert som en levende konge som kjempet for

⁶⁵ Myhre, J.E. (2015). *Norsk historie 1814-1905* (2. utg.), Det norske Samlaget: s. 255

⁶⁶ Ibid: s. 228

⁶⁷ Ibid: s. 290

⁶⁸ Ibid: s. 258

rettferdighet, noe som gjorde det lettere for befolkningen å se en klar linje til den kampen man kjempet i samtiden. Når det kom til Olavstalen ble Olav presentert som et overhode av Norge gjennom mytene om den evige kongen og helgenen. Dette viste at det eksisterte en forestilling om at Norge tidligere hadde vært en nasjon, og det var dermed ingen grunn til å ikke bli det igjen. Ved at Olav som helgen ble inkludert, appellerte dette til kirken om at de også måtte finne tilbake til sin selvstendighet. Det kommer klart fram at Bjørnson endret Olavsmyten til sin egen, og Venstres, fordel. Han tolket det politiske klimaet og konteksten hvor hans tale skulle bli holdt, slik at han best kunne framstille Olav som en nasjonal figur og et samlingspunkt i kampen mot Sverige og unionen.

3. Olavs-jubileet i 1930

I dette kapittelet skal jeg se på framstillingen av Olav den Hellige i en kirkelig kontekst ved å se på fire taler holdt i anledning 900-årsjubileet for slaget på Stiklestad i regi av den Norske Kirke. Jeg vil først redegjøre forløpet til og selve feiringen av 1930-jubileet, før jeg analyserer de utvalgte talene. I dette kapittelet skal jeg se på minneskriftet redigert av Oluf Kolsrud, hvor han har samlet talene og hilsenene som ble gitt under feiringen. Hans minneskrift deler beretningen av Olavsjubileet i to: den første omhandler kirkefestlighetene, og den andre Olavsjubileets Historiske Utstillinger. Jeg har valgt å fokusere på selve jubileet, og ikke utstillingen, da det var der de relevante talene ble holdt. Minneskriftet er en samling av hendelsene og talene som ble holdt under jubileet, samt de taler og hilsener som ble sendt fra andre som ikke kunne delta. Det er samlet 244 bidrag i minneskriftet, hvorav 113 ble holdt under feiringen.⁶⁹ Kun to av disse er bidrag fra den katolske feiringen, noe som viser at selv om de ikke ville være med på jubileet ville de være representert i minneskriftet. Talene ble holdt av offentlige personer slik som kongen, biskoper, fylkesmannen og stortingspresidenten. De som ikke ble holdt av geistlige var gjerne holdt av lokalpolitikere. Prekene ble som vanlig holdt av biskoper og prester. Hilsenene som ble holdt under selve feiringen var holdt av folk fra nærområdet i Europa, blant annet Tyskland, Skottland, England, Skandinavia, eller USA. Kirkesamfunn fra resten av verden sendte sine hilsninger, disse er også trykt i minneskriftet.

Jeg har valgt å avgrense utvalget av disse bidragene ved at jeg går grundig inn på fire forskjellige taler av forskjellige aktører, slik at man kan få en større oversikt over framstillingen av Olav under jubileet. Jeg vil først analysere på en tale av biskopen i Nidaros, Johan Støren, for å få et lutheransk syn på Olavs plass i kirken. Deretter vil jeg se på den katolske feiringen av jubileet ved å analysere en tale holdt av Karl Kjelstrup, som var en katolsk sogneprest på Hamar. De siste to tekstene jeg skal analysere er et foredrag av historiker Arne Bergsgård, og en tale holdt av Johan Fredrik Paasche, som var professor i litteraturhistorie. Disse skal jeg så sammenligne, da de har et ulikt perspektiv på olavsmyten. Til slutt vil jeg sammenligne de fire tekstene, i lys av de forskjellige bakgrunnene av framstillingene.

Veien til 1930

Etter unionsoppløsningen i 1905 forsvant den åpenbare bruken av Olav i offentlige rom. I Trøndelag var det fortsatt mange som så på han med politiske øyne. Den svenske forskeren

⁶⁹ Egne opptellinger

Ingemar Lindaräng kom i sin doktoravhandling fram til at selv om feiringen av Olsok og Olav ble svakere, ble den likevel spredt til andre steder i Norge denne perioden. Fram til 1921, da Arne Fjellbu ble studentprest ved høyskolen i Trondheim, ble det holdt små Olsokfeiringer i landet. Da Fjellbu ble ansatt, tok han initiativet til å ha gudstjeneste på Olsok i Nidarosdomen hvert år, det var ikke en stor begivenhet, men tradisjonen ble dannet og ble implementert i den kirkelige tenkemåten.⁷⁰ I 1925 satte man ned en forberedelseskomité til det kommende 900-årsjubileet. Oluf Kolsrud⁷¹ skrev at det ”Blev ansett for nødvendig at den Forberedende Komité for Olavsfesten i 1930 blev saa allsidig sammensatt som mulig, og at den fikk representanter baade fra by og land.”⁷² Det ble og dannet en komité i 1926, Trondhjems Kommunale Jubileumskomité For Olavsfesten 1930, som skulle lage to utstillinger hvorav en av dem ble kalt ”Olavsmindet, Riktets historie og trøndersk kirke- og kulturhistorie”.⁷³

Restaureringen av Nidarosdomen var også et tema på denne tiden, men var satt på vent etter en indre strid i 1912 og begynte ikke igjen før i 1923. I 1925 ble det bestemt at innsiden av Vestskipet burde være ferdigstilt til feiringen i 1930.⁷⁴ Domprost i Nidaros Domkirke, Knut Andersen, har i senere tid argumentert for at restaureringen av katedralen var en stor del av hvor vellykket feiringen i 1930 var, og at det var grunnen til det store gjennombruddet for Olsokfeiringen i kirken.⁷⁵

Den lutherske feiringen

Selve jubileet startet den 10. mai 1930 med åpningen av utstillingen, hvor stortingspresident C.J. Hambro holdt tale. Han var leder av partiet Høyre, og gikk dermed imot Høyres tidligere motstand mot Olavstradisjonen. Lindaräng argumenterte for at dette viste mange et ønske om å samle Norge til en enhet gjennom jubileet.⁷⁶ Den store festen startet mandag 28. juli, med innvielsen av den nyrestaurerte Nidarosdomen, og fortsatte fram til søndag 3. august hvor man avsluttet med en gudstjeneste. Ved innvielsesgudstjenesten var det en prosesjon med 400 biskoper og prester, og i Nidarosdomen var det over 1000 andre gjester. Det store oppmøtet

⁷⁰ Lindaräng, I. (2007). *Helgonbruk i moderniseringstider* (Doktorgradsavhandling, Linköpings Universitet), Norrköping: LiU-Tryck, Linköpings universitet: s. 86-87

⁷¹ Flere ting tyder på at Kolsrud spilte en stor rolle for initiativtakingen til jubileet. Jf. samtale med Ola Svein Stugu 12.04.2017

⁷² Kolsrud, O (Red.) (1937). *Nidaros og Stiklestad: Olavs-jubileet 1930: Minneskrift*. Oslo: Steenske forlag: s. 6

⁷³ Lindaräng. (2007): s. 89

⁷⁴ Ibid: s. 87

⁷⁵ Andresen, K. (2005). *Olsok I Nidaros Domkirke*. Trondheim: Tapir akademiske forlag: s. 47

⁷⁶ Lindaräng. (2007): s. 92

fortsatte gjennom feiringen, og dagene besto av gudstjenester, taler, kirkekonserter og historiske foredrag. På selve Olavsdagen ble feiringen flyttet til Stiklestad, og regjeringen hadde bestemt at dette skulle være en flaggdag i hele Norge. Kirken på Stiklestad hadde også blitt renoverert, og her hadde man andakt før man forflyttet seg til Olavsstøtten hvor biskop Eivind Berggrav holdte friluftsgudstjeneste. Lindaräng skriver med henvisning til Inge Lønning at det i ettertid ble hevdet at det var 42.000 tilstede.⁷⁷

*Prosesjonen på vei inn til Nidarosdomen.
Foto: Frederik Hilfing-Rasmussen⁷⁸*

I tillegg til representanter fra forskjellige menighetsråd i Norge, var flere dissentersamfunn invitert. Den norske katolske kirken var invitert, men valgte å ha en egen feiring, som jeg skal se på senere i dette kapittelet. Det var sendt ut over 2000 innbydelser til festen, og omtrent 1600 deltok. Alle kirkene som hadde vært under Nidaros Erkebispedømme i middelalderen var inviterte, samt kirker og universiteter i Europa som hadde hatt en betydning

⁷⁷ Lindaräng. (2007): s. 93 med henvisning til Lønning, I., Helgenkongen i nytiden. I Stiklestad Skole, *Stiklestad 1030 – 1980. Olsokseminar 25.-26. juli 1980*. Stiklestad 1980: s. 629 f.

⁷⁸ I forfatterens eie

for Den norske kirke gjennom tidene.⁷⁹ Norskættede kirker og skoler i USA var inviterte, og i anledning jubileet ankom det en egen båt med 1000 norsk-amerikanere.⁸⁰ I den anledning ble det holdt en egen norsk-amerikansk gudstjeneste onsdag 30. juli med taler, prekener, og en konsert av et kor fra Minnesota, før det ble avsluttet med en kringkasting til lyttere i USA.⁸¹

Den katolske feiringen

I beretningen til Kolsrud er en liten seksjon på 14 sider tildelt den katolske feiringen, hvorav 4 sider er bilder fra feiringen. Hans hovedfokus på taler og beskrivelser av den lutherske feiringen kommer av hans nære forhold til, og at utgivelsen var i samarbeid med, Den norske kirke. For å få et klart syn på den katolske feiringen fikk han monsignore Henrik Irgens, som var katolsk overhyrde for Norge fra 1930 til 1931, til å skrive en kort beretning av feiringen. I 1929 ble det satt sammen en Nasjonal Katolsk Jubileumsnemd som hadde ansvar for å planlegge feiringen i 1930. Den katolske kirken hadde ikke like mye midler til feiringen som den lutherske, og var dermed avhengig av gaver for å ha utstyr. Når innbydelsene skulle sendes ut i starten av 1930, var kirken uten en overhyrde, og dermed ble de som skulle sendes til utenlandske biskoper utsatt. Da de endelig ble sendt, var det sent, og det var få som kunne møte opp. Feiringen varte i tre dager, og startet søndag 27. juli med pontifikalmesse i St. Olavs kirke, den katolske kirken i Nidaros, som var fylt til randen. Samtidig ble det holdt en festgudstjeneste i kapellet på St. Elisabeths Hospital. Den 28. juli var det messer og andakter, hvor talen av sogneprest Karl Kjelstrup ble holdt.⁸² Jubileumsdagen, 29. juli, ble åpnet med bønnens våkenatt i St. Olavs-kirken, før man tok tog til Stiklestad det ble holdt messe i det nyreiste kapellet. Feiringen ble avsluttet i St. Olavs-kirken senere på den kvelden i ”En kort, stemningsfull andakt.”⁸³

Kirkens syn på Olav

I denne delen av oppgaven skal jeg se på hvordan den lutherske- og den katolske kirke framstilte Olav under jubileet i 1930. Framstillingene var ganske ulike, da de fokuserte på forskjellige aspekter av mytene omkring Olav. Den lutherske prekenen jeg skal se nærmere på, ble holdt av biskop Johan Støren. Der ble Olav kun referert til som konge. Prekenen kan sees på som en litt mer ekstrem utgave av resten av de lutherske framstillingene som ble gitt under jubileet. Det

⁷⁹ Andresen. (2005): s. 47

⁸⁰ Lindaräng. (2007): s. 93

⁸¹ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 144 - 167

⁸² Ibid: s. 215 - 216

⁸³ Ibid: s. 222 - 224

kom klart fram hos alle talerne at Olav i hovedsak var den norske kongen som hadde fullført innføringen av kristendommen. Støren holdte seg til dette, men om man ser på resten av talerne, var det en litt midlere framstilling hvor Olav ble referert til som helgen, selv om dette var et aspekt som Den norske kirke ikke aksepterte. Et eksempel på dette var under biskop Eivind Berggravs preken ”Blodsdraapen” som ble holdt på Stiklestad den 29. juli. Om man sammenligner dette med Størens preken, refererte Berggrav vesentlig mer til Olavs påvirkning på den norske kristendommen og at han var Guds talerør. Det er påfallende at Berggrav hadde en annen profil enn Støren, og var mer villig til å se på hvordan Olav som helgen hadde vært med på å forme samfunnet. Denne dagen holdt også Kong Haakon VII en tale hvor han refererte til Olav den Hellige opptil flere ganger, selv om han var påpasselig på å understreke at ”Siden den gang er statskirken blitt den lutherske, saa det er ikke nogen helgendyrkelse, der har kalt oss sammen her i dag.”⁸⁴

”Kirkens grunnvoll” – Preken av biskop Johan Støren

Nidaros biskop Johan Støren holdte flere taler under jubileet, men her skal jeg fokusere på ”Kirkens Grunnvoll”, prekenen han holdte under innvielsen av langskipet i Nidarosdomen 28. juli 1930. Han representerte Den norske kirke, og hans lutherske tro kom tydelig fram i hans preken hvor Olav kun ble referert til som norsk konge. Støren påpekte at Gud var den man skulle takke for 900-år med kristendom i Norge, slik at Olav mistet sin viktige rolle som helgen og kristenforkynner.

Støren nevnte Olav spesifikt kun en gang i prekenen, og omtalte han de andre gangene som en del av de to Olavene. Man kan med sikkerhet anta at den andre er Olav Tryggvason, da Støren sa: ”Kongene kristnet Norge, kongen innførte reformasjonen.”⁸⁵ Olav Tryggvason var, ifølge sagatradisjonen, kongen som introduserte kristendommen til Norge, og Olav Haraldsson var kongen som fullførte kristningen av hele Norge. Her vises det klart at Støren kun så på Olav som konge, og at helgenaspektet som ble fjernet under reformasjonen i 1537, fortsatt var borte. Olavene innførte kristendommen i Norge, og Christian 3. fornyet den i form av reformasjon, som viser at alle tre ble kategorisert som det samme ved at han nevnte alle tre hendelsene. Selv om Olavene får æren av innføringen av kirkelige aspekter, ga ikke Støren dem æren for at dette hadde blitt en konstant i det norske samfunnet: ”Derfor er æren alene Guds naar vi vaager aa si, at fra Olavens tid har det dog alltid været levende kristendom i Norge.”⁸⁶

⁸⁴ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 96

⁸⁵ Ibid: s. 75

⁸⁶ Ibid: s. 75

Innsnevringen Støren gjorde av Olav, fjernet noe av den myten Bjørnstjerne Bjørnson hadde dratt fram i lyset. Ved å endre myten om Olav ble kirken framstilt som noe sterkt og enestående, og det eneste de var avhengige av var seg selv og den norske befolkningen: ”Nidaros-romen skal ikke bare være et fortidsminnesmerke om en storhetstid i Norges historie, den skal først og sist *tjene det levende kristenliv i vaart folk.*”⁸⁷ På denne måten, ved å inkludere Olav og slaget på Stiklestad, fikk Norge beholde sin heltekonge som hadde fridd dem fra et fremmedherredømme. Ola Svein Stugu skriver at kollektivet bestemmer hva som skal minnes,⁸⁸ og Støren representerte her kollektivet til Den norske kirke. Han ville opprette en kollektiv identitet til det norske folk som bygde på kirken, hvor fokuset ikke skulle ligge på Olav den Hellige, men på Olav Haraldsson som hadde fullført innføringen av kristendommen. Ved å anvende en slik form for logos, klarer han å fremheve sitt syn om at Olav kun var en konge. Om man anvender modellen til Aleida Assmann, ser man at Støren bedrev en form for aktiv glemsel men framstilte det som passiv glemsel,⁸⁹ slik at deler av myten til Olav igjen ble plassert i arkivet uten at det ble gjort noe oppstyr rundt det.

Tittelen på prekenen var som nevnt ”Kirkens Grunnvoll”, og det kommer klart fram at det var hovedtemaet. Her handlet det ikke bare om at det var Nidarosromen som ble bygd opp på ny, men også den norske kristenhet. Støren sammenlignet Nidarosromens forfall med det forfallet det hadde vært i den Norske kirke: ”Der har været tider da det saa ut som kristenlivet holdt paa aa ebbe ut i vaart folk. Men Guds trofasthet sviktet ikke”.⁹⁰ Videre impliserte han at slik som tidligere, kom Gud og hjalp med gjenreisningen. Nå var det restaureringen av Nidarosromen som ville føre kristendommen tilbake til storhet. Han stilte så et spørsmål om grunnvollen sto støtt, eller om den kom til å rase ned atter en gang. Her skilte han mellom grunnvollen for kristendommen i Norge, og grunnvollen i kristendommen generelt:

Ingen andre kan legge en annen grunnvoll enn den som er lagt, det er Jesus Kristus. Den grunnvoll *er lagt*, og ingen kan rokke den ... Har vi bevaret den fedrene tro, og er den levende i vaare hjerter, saa vi bygger vaart personlige gudsforhold og vaart arbeide ute og hjemme paa den?⁹¹

Jesus var den eneste som hadde makt til å legge grunnvollen for *hele* kristendommen, og det norske folk hadde ansvaret for å holde den ved like i nasjonen. I boken ”Kunsten å jubilere”

⁸⁷ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 74-75

⁸⁸ Stugu. (2008): s. 25

⁸⁹ Assmann. (2008): s. 97

⁹⁰ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 75

⁹¹ Ibid: s. 76

skriver Olav Aagedal at man under et jubileum kan bruke steder og aktører som har en direkte kobling til hendelsen for å danne en symbolsk handling.⁹² Man kan i sitatet over se at Støren framhever den plikten han mente det norske folk hadde overfor kristendommen, med tanke på at de befant seg i den restaurerte Nidarosdomen. Anne Eriksen viderefører dette med å si at ”Tilknytningen til fysisk rom gjør ikke bare at historie og forgangen tid blir konkret, og opplevelsesmessig nær, men – i denne konteksten – også at historien blir nasjonal.”⁹³ Om man anvender dette til prekenen, kan man argumentere for at Støren prøvde å gjøre historien til kirken, og dens forankring, nasjonal. Det er derimot mer sannsynlig at han brukte en slik patos for å fremme følelsen av en forpliktelse i publikum, slik at kirken fortsatt hadde et sterkt fotfeste i samfunnet.

”Vaar tid i lys av Sankt-Olavs-Minnet” – Tale av sogneprest Karl Kjelstrup

Den 28. juli holdte sognepresten på Hamar, Karl Kjelstrup, en tale som han kalte ”Vaar tid i lys av Sankt-Olavs-Minnet” hvor han tok opp hvordan samtidens kristne oppførte seg – og hvordan de burde oppføre seg i henhold til Olavs-minnet. Dette var den eneste katolske talen i samlingen til Kolsrud, selv om det ble holdt flere taler under det katolske jubileet. Talen hadde et litt annet fokus enn de lutherske, hvor Olav som helgen var midtpunktet, noe vi allerede ser i tittelen. Det er vanskelig å si om dette gir et representativt blikk på hvordan den katolske kirke så på myten om Olav, men man kan gå ut i fra at det viser det viktigste da den var utvalgt av Irgens til å være med i samlingen.

Tittelen impliserte at Kjelstrup kom til å ta opp hvordan samtidens samfunn var påvirket av Olav den Hellige. Hans vinkling var at man i samtiden ikke satte stor nok pris på hva det var Olav hadde gjort for den norske befolkningen:

Der er baade i den enkeltes og i nasjonenes liv stunder, hvor det faller naturlig aa skue tilbake for aa blir klar over hvor man staar og hvad man har vunnet eller tapt. Et slik oppgjør med sig selv hadde det norske folk, da Olav Haraldsson var gaatt i døden for sin store livssak, og et slikt oppgjør bør det norske folk ha med sig selv nu ved 900-aars-minnet for hans død.⁹⁴

Det norske folk måtte ta et oppgjør med seg selv og se tilbake på hva som var gjort, og deretter rette seg etter de verdiene den riktige kristendommen fremmet. Dette var noe nordmenn hadde gjort når Olav døde, og det var bare riktig å gjøre dette igjen ved 900-årsjubileet for hans død.

⁹² Aagedal, O. (2017) Innleiing: å feire fortida. I Aagedal, Brottveit & Botvar (Red.), *Kunsten å jubilere – grunnlovsfeiring og minnepolitikk* (s. 11-22), Oslo: Pax Forlag: s. 18

⁹³ Eriksen. (1999): s. 50

⁹⁴ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 217

Kjelstrup gikk hardt ut mot lutheranerne, og mente de ikke levde etter de rette reglene. Man måtte ta tilbake de gamle levesettene, leve etter de gamle tradisjonene:

Skal det store 900-ars minne derfor feires i pakt med gamle norske tradisjoner, da maa det bli som en *katolsk kirkehøytid*. All annen høitideligholdelse vil mangle historiens vigsel og vingesus over sig.⁹⁵

Ved å avlegitimisere den lutherske kirke på denne måten, kunne man styrke samholdet til den katolske kirke. Stugu skriver i ”Kunsten å jubilere” at man kunne bruke jubileum som ”Retorisk reiskap for å få gjennomslag for bestemte syn og haldningar.”⁹⁶ Kjelstrup brukte en klar patos for å vise at man skyldte Olav å endre samfunnet tilbake til det som tidligere var. Dette ble videre understreket når han fortsatte med: ”Vi gjør altsaa Olav Haraldssons store kongstanke til vaar, naar vi tjener den samme aandsmakt som han i vaart daglige liv.”⁹⁷ Kjelstrup ga inntrykket av at han mente det var bedre før, og dette er noe man må ta tilbake. Dette er en tone som går igjen i talen, og som fremmer legitimiteten til den katolske kirke. Jan Assmann mener man kan bruke myter som en kontrast til det nåværende styret ved å peke på manglene i samtiden, for å fremme de positive egenskapene til fortiden.⁹⁸ De manglene som Kjelstrup fant var i Den norske kirke:

Vi er nemlig her i vaart land paa god vei til aa tape disse kristentroens og civilisasjonens umistelige goder, fordi den offisielle kristendomsform med sin holdningsløshet og sekteriske ufullstendighet ikke eier den myndighet og de klare linjer som skal til for aa verne samfundsmoralen mot det moderne hedenskap.⁹⁹

Den moderne hedenskapen var vitenskapsmenn, som Kjelstrup mente hadde fått stor plass i kirken, som gjorde at samfunnet bare var tilskuere som kom til å dø i ”Uvisshetens uro og usaglighet.”¹⁰⁰

Det kommer klart fram at Kjelstrup brukte Olav som argument mot Den norske kirke. I motsetning til Støren talte Kjelstrup om Olav som helgen, og han gikk helt bort i fra kongeaspektet. Han mente at Olav sto for en stor del av hvordan samfunnet hadde utviklet seg i tiden etter sin død, og dette kom ikke fra hans posisjon som konge, men som hans posisjon

⁹⁵ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 218

⁹⁶ Stugu, O.S. (2017) Jubileum som minnepolitikk. I Aagedal, Brottveit & Botvar (Red.), *Kunsten å jubilere – grunnlovsfeiring og minnepolitikk* (S. 25-35), Oslo: Pax Forlag: s. 27

⁹⁷ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 220

⁹⁸ Erl. (2011): s.34

⁹⁹ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 220

¹⁰⁰ Ibid: s. 220

som representant for Gud. På denne måten fikk han befolkningen til å fjerne hedendommen, som han mente hadde inntatt samfunnet.

Naar Hellig Olavs navn blev det største i Norge og han gikk lenger inn i folkefantasia enn nogen annen nordmann i gammel og ny tid, da var det ikke som den navngjetne nasjonalhelt, men som landets store apostel og evige forbeder ved Guds trone.¹⁰¹

Selv om Kjelstrup trakk fram en av de mytene som Bjørnson tidligere hadde presentert, gjorde han det på en annen måte enn Støren. Om man anvender Aleida Assmann sin modell, tok Kjelstrup Olav som helgen fram igjen fra arkivet, slik at myten kunne brukes til Kjelstrups agenda. Som man ser i sitatet over argumenterte han for at det var rett å se på Olav som helgen, og ikke som konge. Han benektet ikke at Olav tidligere hadde vært det, men mente at det ikke var det Olav ble husket for.

”Olav Haraldsson” - Historiske foredrag

Det var stor geistlig deltakelse under jubileet, men Olavs historie og dens betydning for befolkningen, gjorde at det var gitt å invitere andre. Dette førte til at det var flere historikere som holdte foredrag. To av disse var Arne Bergsgård og Fredrik Paasche. Bergsgård var venstremann og historiker, og han hadde æren av holde foredrag under mottakelsen av norsk-amerikanerne 8. juli i Erkebispegården. Dette foredraget ble avsluttet tidlig, grunnet demonstrasjoner fra flere av byens befolkning mot Bergsgård. Selv om foredraget ble avbrutt, ble det trykt i sin helhet i juli under tittelen ”*Arne Bergsgård: Olav Haraldsson. Eit påbyrja foredrag ved mottakinga av norsk-amerikanerne i Erkebispegården i Nidaros 8. juli 1930,*”¹⁰² hvor Bergsgård i forordet går hardt ut mot hans behandling og jubileet. Det ble og utgitt i samleverket til Kolsrud da det var en offisiell del av jubileet.

Fredrik Paasche var en litteraturforsker som hadde gitt ut flere biografier, blant annet om Kong Sverre. Paasches far var stortingsrepresentant og sogneprest,¹⁰³ og man ser at Paasche hadde en mer religiøs vinkling på Olav enn det Bergsgård hadde. Paasche skulle egentlig ikke holde tale under jubileet, men grunnet avlysningen av framføringen av ”Heimferd”, vinneren av den nasjonale kanatekonkurransen, skrevet av Olav Gullvåg og komponert av Ludvig Irgens-Jensen, stilte han opp.¹⁰⁴ Talen ble holdt i Nidaros Domkirke den 29. juli, under et festmøte.¹⁰⁵

¹⁰¹ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 218

¹⁰² Ibid: s. 456

¹⁰³ *Fredrik Paasche*. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2017, fra https://nbl.snl.no/Fredrik_Paasche

¹⁰⁴ Andresen. (2005): s. 57

¹⁰⁵ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 118

Foredrag av Arne Bergsgård 8. juli

Arne Bergsgård jobbet spesielt med nasjonalitetsproblematikken i sin forskning. Dette var tydelig i foredraget, da hans syn lignet Bjørnstjerne Bjørnsons.¹⁰⁶ Han dro mange like linjer, og i likhet med Bjørnson erkjente han at det fantes to fortolkninger av Olav; konge og helgen. Bergsgårds fokus i foredraget var hvordan Snorre beskrev Olavs person og gjerninger i sin saga, og hvordan dette påvirket befolkningen. Han påpekte at selv om Snorre ville skrive om den historiske kongen var han farget av sin egen katolske religion: ”Difor har daa òg den historiske Olav faatt glans ifraa den legendariske, og i denne glansen har minnet hans staatt til denne dag”.¹⁰⁷ I følge Bergsgård var det vanskelig å skille de to mytene fra hverandre, som preget språket videre i foredraget. Man ser at han tydelig forsøkte å finne et skille, men det gled ofte over i hverandre, noe han påpekte: ” (...) Komne inn i det religiøse, men utgangsstadene vaar var det nasjonale. Dei to ting er no ein gong ikkje lette aa skilja fraa kvarandre i det som vart frukta av Heilag Olavs liv.”¹⁰⁸ Selv om andre hadde framstillinger av Olav som inkluderte begge forestillingene, var Bergsgård spesifikk på at man ikke kunne skille disse klart fra hverandre.

I foredraget fortalte Bergsgård historien om Olavs liv og død, for å at publikum skulle få en klarere framstilling av mannen bak legendene. Han fortsatte så med å stille spørsmålet om hvem Olav var:

Var han ein vill viking, eller endaa verre, ein agelaus kondottiere, som ikkje kunda aga hugen sin etter krig og vinning? Eller var han trass i alt ein konge og misjonær, med kongelege planar og religiøst alvor?¹⁰⁹

Dette var med på å skape refleksjoner over ikke bare Olav, men også sin egen identitet. Ved å forstå mer hvor man hadde sine tradisjoner og verdier fra, var det enklere å føle et samhold skapt av en kollektiv historie. Bergsgård mente at det var det siste som var nærmest sannheten, om man så på hva Olav hadde utrettet etter sin død, og det var dette som hadde formet nordmenn i ettertiden. Olav hadde mange lag og mange motstridende egenskaper, noe Bergsgård argumenterte at viste at han var et stort menneske. Ved å være klar over både de positive og de negative egenskapene til Olav, kunne man sette seg selv i hans situasjon og dra sammenligninger til eget liv. Bergsgård la også vekt på at det kunne være vanskelig å finne et

¹⁰⁶ Arne Bergsgård. (2017, 20. mars). I Store norske leksikon. Hentet 25. april 2017, fra

https://snl.no/Arne_Bergsg%C3%A5rd

¹⁰⁷ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 459

¹⁰⁸ Ibid: s. 467

¹⁰⁹ Ibid: s. 459

bra sammenligningsgrunnlag fra samtiden da ”Olavs tid ligg 900 aar ifraa vaar.”¹¹⁰ Han fortsatte med: ”Freistar me bøygja oss ned til tida, skal me likevel finna visse hovuddrag som me torer byggja paa.”¹¹¹ Om man bare lette godt nok fant man det man i samtiden bygget samfunnet på. Dette er en klar motsetning til både Bjørnson og Støren, som viste klare linjer tilbake i tiden som man kunne sammenligne med samtidens situasjon. Dette kan komme av at Bergsgård ikke hadde en klar baktanke når det kom til bruken av Olav, og heller ønsket å formidle hans historie og legende.

I følge Bergsgård beskrev sagaene Olav slik: ”Han er rettferda sin konge; og rettferd var det folket ikkje vilde tola av han, difor vart han martyr.”¹¹² Det var befolkningen som gjorde han til den legenden han ble, da de ikke var klare for hva han ville innføre. Dette var bare en av de mange kampene Olav måtte kjempe for sitt mål, og Bergsgård nevnte flere som kom fra motstand mot kongstanken. Dette var sterkest når man møtte bondehæren, og Bergsgård stilte spørsmålet om ikke også bøndene hadde et nasjonalt element i sin kamp:

Naar me no hyller kongen som me gjer, so kan det likevel vera grunn til aa stogga ein augneblenk og spørja: Men bøndene! Var det daa verre vondt det som bøndene vilde? ... Stridde ikkje bøndene for fridomen sin? Sanneleg, var det nokon som stridde for noko heimevakse nasjonalt, for noko utgamalt norsk, so var det vel bøndene. I so maate var visst ingen meir nasjonal enn bondeheren på Stiklestad¹¹³

Nasjonalfølelsen fantes i Norge før slaget på Stiklestad, og slik som Bjørnson mente han at det var bøndene som var det viktigste elementet. Dette var en følelse som endret seg i tiden etter slaget, og Bergsgård argumenterte for at det var Olavs død som førte til endringen av den grunnleggende nasjonalfølelsen i det norske folk: ”Det er Heilag Olavs dag. Berre gjennom anger og trege kunde folket gjera dagen til sin, og so sterkt kjende folket dette, at i segna vart det Guds eigen vreide var over dagen og nekta han sola sitt lys.”¹¹⁴ Selv om den norske befolkningen kjempet for sin nasjon mot Olav, innså de sine feil etter hans død, og det var dette som endret tradisjonene i Norge. Denne bruken av patos var med på å skape den samme følelsen i samtiden. Anne Eriksen skrev at ”For å få den kollektive erindrings til å fungere som brobygger over et så langt tidsspenn, er det imidlertid nødvendig ... fremstilles som tematiseringer av spesifikke egenskaper som alltid har eksistert.”¹¹⁵ I dette tilfelle kan vi se at

¹¹⁰ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 459

¹¹¹ Ibid: s. 459

¹¹² Ibid: s. 463

¹¹³ Ibid: s. 461

¹¹⁴ Ibid: s. 466

¹¹⁵ Eriksen. (1999): s.102

dette er bøndene som allerede hadde nasjonalfølelsen innebygd, og som fortsatt fantes i samtiden, selv om Olav hadde flyttet den nærmere overflaten.

Bergsgård hadde ikke en klar baktanke når det kom til bruken av Olav, men han hadde han en klar formening om hvordan dette påvirket befolkningen i samtiden. Nordmenn hadde et behov for å se bakover, til å vite at man hadde en historie før unionstiden, til å vite at man var en gammel nasjon:

Er det daa noko til aa undra seg over at me gjerne ser attover til Olavs og Haakons tid, at augo vaare leitar lengselsfullt attover til dei dagar da folket fritt var seg sjølv. I unionstida vart tradisjonane vaare klipte over i so mange leier; de vart veike for oss anten me ser paa riket eller paa nasjonen. Dette er grunnen til at me ofte kjenner oss så ustøde naar det gjeld nasjonale og rikspolitiske spørsmål. Me orsakar oss med at me er eit ungt folk, endaa i røynda er me gamalt. Men i soge-tida kan tradisjonane vaare finna feste.¹¹⁶

I følge Bergsgård hadde man ikke bare behov for å se tilbake for å finne en felles historie, men også for å kunne framstå som en stødige nasjon i politikken. Man måtte finne tilbake til norske tradisjoner, slik at man kunne bevise at man var en gammel nasjon. Unionstiden hadde gjort dette til et problem, men sagaene kunne hjelpe, og i sagaene var Olav den Hellige stor. Dette gjorde at folket valgte Olav til sin helt, og man målte seg opp imot hans person: ”Han blir daa eit maal for folket si evne og sine karaktereigenskapar, paa folket si evne til idealitet. Folket gjev seg sjølv til kjenne gjennom dei heltane det vel seg.”¹¹⁷ Ved at Bergsgård brukte logos for å forklare Olavs situasjon, og hvordan dette påvirket befolkningen i samtiden, var han med å skape en klar kollektiv erindring. Dette skulle ha påvirket norsk-amerikanerne til å føle en mer større kobling til sitt hjemland, hadde det ikke vært for at foredraget ble avsluttet tidlig. ”Olavs-dagen gav for fyrste gong det norske folket ei stund av verkeleg sterkt samliv. Kva er vel det *aa leva nasjonalt* anna enn det at ein lever saman med folket sitt?”¹¹⁸ Olav den Hellige skapte det viktige samholdet i den norske befolkningen.

Tale av Professor Fredrik Paasche 29. juli

Fredrik Paasche hadde en litt annen forestilling av Olav Haraldsson enn Bergsgård, noe som var tydelig i talen. Bergsgård omtalte Olav som to forskjellige myter, men påpekte at de hadde en glidende overgang slik at det var vanskelig å skille dem fra hverandre. Paasche skilte seg klart fra dette, ved at han presenterte Olav i en tredeling. Dette var ikke tredelingen viking –

¹¹⁶ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 458

¹¹⁷ Ibid: s. 468

¹¹⁸ Ibid: s. 467

konge – helgen, men kongen – kristenforkynner – helten. Paasche begrunnet hvorfor han mente at dette var rett:

Vi har bruk for minnet om rikssamleren Olav Haraldsson, vi som staar klassekløvet og stundom landskapskløvet, vi som staar sprogkløvet efter fremmedstyrets farlige tid ... Vi har bruk for minnet om kristendomsforkynneren Olav Haraldsson, ingen vil vel paastaa at vi har gjennomført brorskapets religion. Vi har bruk for minnet om helten Olav Haraldsson, vi som er modigst naar vi ser vi har overmakten med oss.¹¹⁹

Paasche hevdet at rikssamleren Olav Haraldsson var den myten man trengte etter unionstiden, da det var oppstått en splittelse i befolkningen, grunnet sosial status, språk og Norges langstrakte land.¹²⁰ Når det kommer til splittelsen i språket, var det interessant at Paasche skulle påpeke dette, da dette var grunnen til at han holdte tale. ”Heimferd” ble ikke satt opp grunnet en konflikt angående navnet på Trondheim og at den ble skrevet på nynorsk. Dette var og grunnen til at Bergsgård måtte tidlig gå av talerstolen, selv om det ble hevdet at det bare var fordi foredraget var kjedelig. Paasche omtalte Olav som kristendomsforkynner, noe som passet den situasjonen talen ble holdt i. Olav var ikke en helgen i den lutherske kirken, men han var fortsatt den som hadde fullført kristningen i Norge, noe man ikke kunne se bort ifra. Norge trengte en slik person, da Paasche hevdet at de ikke hadde kommet dit i de var i samtiden uten. Når det kom til den siste inndelingen, Olav som helt, prøvde Paasche å skape en samlebetegnelse for mytene som helgen og kongen. Man trengte et minne om en som passet på oss, og hva var bedre enn en konge og en representant fra Gud. Paasche brukte logos for å styrke argumentet at Olav var en grunnleggende viktig person i samtiden, og at han alltid hadde vært det, som igjen bygget en kollektiv identitet hos publikum.

Paasche beskrev Olav som en rettferdig konge, og slik som Bergsgård går han raskt igjennom historien. Det ble et ganske ensformig syn, noe som viste at han ville fremme en positiv kollektiv erindring av Olav til publikum. Paasche ville at man skulle fortsette å bruke Olav som en spesiell person i samfunnet, og dermed var det viktig at han ble framstilt på en god måte. Olav hadde mot, og som Bjørnson tok Paasche og brukte Tormod Kolbrunarskalds tanker:

Det er ikke det mod Tormod Kolbrunarskald taler om: Kampmodet. Det er noget mer, det er sikkerheten hos en mann som tror paa sin rett og sitt kall. Vi vet fra skaldenes diktning at kong

¹¹⁹ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 118 - 119

¹²⁰ På denne tiden var det en opphetet språkstrid i Trondheim, som på dette tidspunktet het Nidaros, om hvorvidt byen skulle hete Nidaros eller Trondheim. Det var og store diskusjoner angående bruken av nynorsk, da dette ble sett ned på.

Olav har agitert med sin rett til landet, vi vet at kristendomsforkynneren Olav Haraldsson har talt om sin beskytter Krist.¹²¹

Her ser vi igjen det klare skille mellom Olav som konge og Olav som kristendomsforkynner. Paasche hevdet her at Olav hadde rett til å prøve å nå sitt mål om å bli konge for nordmennene, og at han hadde beskyttelse fra Jesus. Det var ikke et kampmot han hadde, det var mot til å gjøre det han mente var rett. Det at Olav var god og presenterte noe nytt, ble implisert av Paasches beskrivelse av bøndene: ”De gamle bønder knurret.”¹²² Ved å presentere bøndene som gamle og fiendtlige poengterte Paasche at det var en ny tid som kom, det var starten på et nytt Norge. Olav tok med seg nye ideer til det gamle samfunnet, som omformet det: ”Kong Olav maa ha visst noget om menneskerettigheter, mer enn man før hadde visst i Norge.”¹²³ Dette gjorde han som en konge, som kan vise til samtidens politiske situasjon med splittelse; man måtte samle seg rundt kong Olav og hans ideer. Det var først etter Olavs død at Norge klarte å samle seg, og nå måtte man ta opp denne følelsen igjen: ” De seiret ikke, de blev liggende. Til et folk gikk over til de falne, og kalte dem stridsmenn for den gode sak og den nye tid, og vakte dem til nytt liv i saga og legende, diktning og kunst.”¹²⁴ Paasche bruker her patos for å videreføre den følelsen av kollektivitet han introduserte tidligere.

Bøndene på Stiklestad var de som representerte det norske samfunnet, og dermed også befolkningen i samtiden til Paasche. På tross av Paasches negative framstilling av bøndene, fikk de en mulighet til å forbedre inntrykket på bakgrunn av oppførselen etter Olavs død:

Men det har vel plaget mange, det nye, baade fordi det var nytt og uvant, og fordi det blev gjennomført med myndighet ... Og kanskje var det stor forargelse i bondehæren paa Stiklestad, kanskje stort hat hos somme. Men vi merker ikke at nogen har ringeaktet Olav Haraldsson, ham de ikke så frykt hos. Og da han var død, blev det tid til aa tenke ham igjennem og sammenligne. Det hører jo ikke til de sjeldne ting at en ny regjering skuffer, og at en gammel tar sig bedre ut naar den er borte. Og denne gang var det mange som ikke blev trett av aa minne om den gamle. Hvad har han ført med sig, den nye, fremmed konge? Herjende uaar over Norge. Annet var det i Olavs tid: hos hver mann i landet laa kornet tørt under tak.¹²⁵

Paasche hevder dermed at det var frykten for noe nytt som var grunnen til motstanden Olav møtte i Norge, og selv om noen var forarget og hadde et stort hat, var det ikke noe som fortsatte etter hans død. Befolkningen begynte å sammenligne Olav med andre konger og styringsmakter, og dermed fikk han et bedre rykte. Ved å påpeke hvordan noe var bedre før,

¹²¹ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 120

¹²² Ibid: s. 120

¹²³ Ibid: s. 122

¹²⁴ Ibid: s. 119

¹²⁵ Ibid: s. 122

avlegitimerte man den styringsmakten som var i samtiden, og her var det en klar nordmann mot en fremmed konge. Ola Svein Stugu hevdet at ved å gjenreise en stolt fortid fikk man en felles forståelse av opphavet til nasjonen, som igjen kunne legitimere den styringsformen man ønsket.¹²⁶ Norge var lite og usikkert før Olav, og Paasche så på dette som noe negativt. Norge var ikke det Norge man kjente fra historien før Olavs død, og dette måtte man ta til ettertanke, særlig når man nettopp hadde gjennomgått noe lignende selv.

Paasche hevdet at Olavs historie ikke var viktig for at man skulle bruke hans person til å forme samfunnet. Historien var og vanskelig å vite eksakt, da man bare hadde sagaene å gå etter. ”Saa sterkt beveget Olav Haraldssons skjebne nordmenns og islendingers fantasi, at vi har vanskelig for aa finne frem til den historiske virkelighet.”¹²⁷ Man trakk fram det man ville av Olavs person, slik at mytene passet den situasjonen de skulle brukes i. I tillegg til å påpeke dette, brukte Paasche sin versjon av Olav for å fremme den positive følelsen han skapte i det norske folk. Paasche gikk så over til å snakke om Olav som kristendomsforkynner, og hvordan han ble kåret til helgen. Paasche impliserte at Olav ble kåret til helgen grunnet: ”Vi har lært at helgentroen gavnet den nye religions sak, fordi helgenene traadte i gudenes sted og gjorde overgangen fra gammelt til nytt mindre besværlig.”¹²⁸ Siden man i Norge kom i en overgangsfase fra hedendom til kristendom, trengte man en helgen i Norge som gjorde denne overgangen lettere.

Paasche benyttet sjansen til å påpeke hvor man hadde samlet seg for talen; Nidarosdomen. Dette var en plass som hadde hatt stor betydning, både for Olavsmindet og andre historisk viktige personer: ”Her hvor *vi* er nu, knelte pilgrimene, her var de ved maalet. Hit kom skalden Einar Skuleson og sa frem sitt Olavs-kvede, for Norges konger, for trønderne og *alle* nordmenn.”¹²⁹ Nidarosdomen var et minnesteid hvor man kunne minnes mye, da særlig hvordan nordmenn var et folk og tilhørte sin egen nasjon. Stugu skrev at ved ha virtuelle minnesteid, slik som Olavsmindet, ble enklere å huske om man fikk et fysisk minnesteid.¹³⁰ Dermed var det og enklere å bruke dette som en byggekloss i byggingen av det nasjonale kollektive minnet. Det å være tilstede hvor en hendelse fant sted når man framhever historien, kan være et virkemiddel man kan bygge en felles identitet rundt,¹³¹ og Paasche brukte dette for å understreke viktigheten til Olav i den norske nasjonshistorien.

¹²⁶ Stugu. (2008): s. 52

¹²⁷ Kolsrud. (Red.) (1937): s. 119

¹²⁸ Ibid: s. 123

¹²⁹ Ibid: s. 120

¹³⁰ Stugu. (2008): s. 80

¹³¹ Ibid: s. 89

Og naar Wergeland saa inn i sitt fremtids-Norge, da lignet landet det Norge som nar, 'dengang Domkirken kneiste i Nidaros'. Haakons hall og Olavs kirke reise ville de av grus! Seerens spaadom gikk i oppfyllelse.¹³²

Wergeland hadde sett at Norge kom til å ligne på den gangen da Nidarosdomen og Olav var stor i landet. Igjen ser vi sammenligningen av samtiden med historien for å vise at det finnes bedre alternativer, og da var Olavstiden det største Norge hadde hatt. Paasche sa at Wergeland hadde rett, ved at Nidarosdomen hadde blitt restaurert og man hadde tatt tilbake Olav som en historisk figur i nasjonen. Implisitt kan man se at Paasche brukte Nidarosdomen som en materialistisk utgave av Olav og Olavsarven. Den hadde reist seg med hjelp fra befolkningen etter initiativ fra overklassen, slik Olav hadde kommet tilbake til samfunnet.

Kirkejubileets framstilling av Olav

I dette kapittelet har jeg sett på hvordan Olav ble framstilt under Kirkejubileet i 1930. Man skulle minnes hans død, hans påvirkning på det norske samfunnet, samt feire at det var 900 år siden Norge ble kristnet. Det fantes mange forskjellige framstillinger av mytene, hvorav de kirkelige var mest ekstreme med fokus på Olav kun som helgen eller kun som konge. Bergsgård og Paasche derimot, var begge et mellomledd mellom disse to fraksjonene hvor de kombinerte de to framstillingene.

Støren kan betraktes som en ekstrem versjon av de lutherske framstillingene, ved at han bastant nektet å omtale Olav som helgen, eller som noe annet enn en konge som var med å innføre kristendommen i Norge. De andre representert i Kolsruds bok var mer positive i omtalen, og selv om de ikke så på Olav som en helgen hevdet de at han var en veldig viktig person i Norges historie når det kom til innføring av kristendommen. Støren prøvde å anvende jubileet og myten om Olav til noe som skulle være med å styrke kirkens plass i samtiden, uten å bruke Olav. Det var Gud som var ansvarlig for at kristendommen grodde og spredte seg, og så lenge befolkningen hørte på Gud kom dette til å fortsette. Dette var en skarp kontrast til Kjelstrups tale som ble holdt ved det katolske jubileet. Man kan se på dette som en ekstrem framstilling av Olav, da han satte helgenstatusen i fokus og brukte dette som et argument i konfrontasjonen med den lutherske kirke. Det er vanskelig å sette dette opp imot andre taler holdt av katolikker under jubileet, da det ikke var noen flere som var representerte i Kolsruds bok. Talen var derimot utvalgt av monsignore Henrik Irgens, som var katolsk overhyrde for Norge, noe som impliserte at dette var en holdning hele den katolske kirke stilte seg bak.

¹³² Kolsrud. (Red.) (1937): s. 121

Paasche og Bergsgård hadde en mer historisk framstilling av Olav enn Støren og Kjelstrup. Dette kom av at begge var historikere, og ville formidle historien som gjorde Olav til den myten man kjente, og hvordan dette hadde påvirket samfunnet gjennom tidene. Her var det allikevel store forskjeller i framstillingen, noe som kan stamme fra den ulike bakgrunnen til Paasche og Bergsgård. Bergsgård var klar på at man kunne se på Olav både som helgen og som konge, men at det var en glidende overgang slik at man ikke kunne se på den ene uten å ha påvirkning fra den andre. Målet med foredraget var å understreke hvor viktig Olav hadde vært for befolkningen gjennom tidene, slik at man kunne reflektere over egen og kollektiv identitet. Dette kunne man oppnå med å se tilbake på historien, for å se at Norge faktisk hadde en historie før unionstiden. Paasche derimot hadde et større fokus på Olav som helgen enn det Bergsgård hadde. Paasche hadde et klart skille mellom konge og kristenforkynner, men brukte en heltebetegnelse om Olav når han diskuterte det som var felles. Det at han omtalte Olav som en kristenforkynner, og ikke helgen, var et uttrykk for hans sterke kristne tro, noe man ikke ser hos Bergsgård. Der var det heller klart hvor han lå på det politiske spekteret. I motsetning til Bergsgård var også Paasche mer positiv i sin framstilling av Olav, og selv om han så på hans historie, var det bare bragdene og det sterke som kom fram. Han ville at man skulle finne fram til de gamle tradisjonene som hadde vært så vellykkede før unionstiden, og dermed var det ikke bare nok til å se tilbake å finne verdier man kunne modifisere til samtiden, men dra de fram uten noe endring.

Det kommer klart fram under dette jubileet at Olav begynte å bli en sterkere figur enn på lenge, og at det hadde en dobbel funksjon. Kirken brukte Olav for å stå imot de allmenne strømningene, som materialisme og sekularisering, og hos mange framsto Olav som et samlingspunkt i en splittende samtid.¹³³ Man hadde forskjellige syn på hvem denne mytiske mannen var, men det alle hadde tilfelles var at Norge ikke hadde vært hva det var i dag uten hans påvirkning, og at man trengte Olav for å klare å holde landet samlet.

¹³³ Kirkhusmo, A. (2005). Sosiale og kulturelle spenninger i trøndersamfunnet. I Tretvik, Sandvik, Kirkhusmo & Stugu (Red.) *Trøndelags historie bind 3: grenda blir global, 1850 til 2005*. Trondheim: Tapir akademiske forlag: s. 296

4. Olav Haraldsson og Nasjonal Samling

Under andre verdenskrig ble Olav Haraldsson brukt som en nasjonal samlingskikkelse av både Nasjonal Samling (NS) og motstandsbevegelsen. Nazistene dyrket norrøn symbolikk, hvor folkehøvdingen Olav var en sterk figur, med sine bragder.¹³⁴ Ola Svein Stugu skrev i boken ”Historie i bruk” at NS først og fremst så på Olav som en ”Nasjonal førar som var i stand til å ta i bruk hardhendte verkemiddel når situasjonen tilsa det.”¹³⁵ Dette er noe man klart ser i NS’ retorikk, hvor man videreførte Olavs tanker og ideer inn i samtiden. I dette kapittelet skal jeg analysere to taler som omhandlet Olav Haraldsson under andre verdenskrig, og prøve å kaste lys over hvordan mytene om han ble brukt av NS for å skape en felles norsk identitet bygd på deres idealer. Den første talen ble holdt av kulturminister Gulbrand Lunde, som var en av NS’ største talere, under Olsok i 1941. Den andre talen ble holdt av ministerpresident Vidkun Quisling ved Stiklestadstevnet i 1942.¹³⁶ Til slutt vil jeg sammenligne hvordan de forskjellige aktørene brukte Olav for å fremme samme sak. Jeg har valgt å fokusere på disse to talene da de bruker Olav på en lik måte, men med forskjellige virkemidler. Gulbrand Lunde har et klart fokus på Olav som viking, mens Quisling ser heller på *mannen* Olav Haraldsson og hva man oppnådde etter hans død.

Nasjonal Samlings rasebevissthet

Nasjonal samling og nazistene hadde dannet seg et idealbilde av den nordiske rase, som var med på å påvirke bruken av Olav. Terje Emberland forklarer i boken ”Jakten på Germania” idealbildet hentet elementer fra to tradisjoner, som til dels var motstridende. Man ønsket å ”Idealisere fortidens heroisering av de germanske krigerstammenes rastløse erobringstokter”, men at problemet var at man også ønsket å idealisere nasjonen, da befolkningen krevde å ha et permanent hjemland, også i historien. Derfor var det viktig å tilbakevise påstandene om at ”Forfedrene hadde vært et omflakkende barbarisk nomadefolk”, da de så på den nordiske rase som historiens eneste folkeslag som var kulturbringende og –byggende. Man avviste dermed tidligere teorier om at man hadde utvandret fra det indiske subkontinent, og dermed hadde ”Sivilisasjonenes ’urhjem’ alltid vært Nord-Tyskland og det sydlige Skandinavia.”¹³⁷

¹³⁴ Langslet. (2011): s. 283

¹³⁵ Stugu. (2008): s. 75

¹³⁶ Her hadde det vært fruktbart å sammenligne synet som ble fremmet i hans tale fra 1934, men den har jeg ikke funnet.

¹³⁷ Emberland, T. (2009). Viking og odelsbonde. I Emberland & Fure (Red.), *Jakten på Germania - fra nordensvermeri til SS-arkeologi* (s. 126-151), Humanist Forlag: s.128

Norge ble dermed sett på som et rent land, da det var lite påvirkning av andre raser. Emberland skrev at tyskerne var opptatt av Skandinavia da nordmenn og svensker hadde bevart sin ”Rasemessige renhet og sine urgermanske trekk i langt større grad enn tyskerne selv.”¹³⁸ Man hevdet at rase også bestemte kulturen, og den skandinaviske kulturen var noe å se opp til: ”Rasetilhørigheten også var bestemmende på kulturen, antok man også at folkekulturen i mangt reflekterte den nordiske rases opphavelige seder og skikker.”¹³⁹ Arne Alsvik skrev i sin masteroppgave fra 2010 at NS var opptatt av Norges historie, og da spesielt vikingtiden og middelalderen som ble oppfattet som gullalderen.¹⁴⁰ I hans analyse av bruken av fortellingen om slaget på Stiklestad fra 1800-tallet fram til 2010 argumenterte han for at slaget betydde mye for Quisling når det kom til det nasjonale innenfor Norgeshistorien, slik som hos Bjørnson. Likheter mellom den ideologiske konfliktene som var i Norge rundt 1030, og de som var på 1930-tallet var store, og dermed hevdet Quisling at NS sto for den ”Samme nasjonale ånd som Olav den Hellige.”¹⁴¹ Dette ser man går igjen i Lundes tale fra 1941 og i Quislings tale fra 1942. Det å ha en forbindelse mellom Olav og NS var viktig, da det ga NS ideologisk legitimitet fordi de kjempet for det opprinnelige norske.¹⁴²

”Olsok 1941” – en tale av Gulbrand Lunde

En av hovedtalerne på dette stevnet var Gulbrand Lunde, som på dette tidspunktet var sjef for Kultur- og folkeopplysningsdepartementet. Fra 1935 var han propagandaleder for Nasjonal Samling (NS), og han var en del av den kristne fløyen i partiet. Hans agitasjon var nasjonal, og han hevdet at det nasjonale forfallet man opplevde ville snu om man gikk tilbake til forfedrenes fotspor.¹⁴³ Hans påvirkning av sagatradisjonen var åpenbar, og i talen har han flere henvisninger til skalden Ottar Svarte, som fortalte om Olavs heroiske handlinger som viking. Ottars fortellinger av Olavs vikingmyte ble et viktig argument i Lundes forsøk på å endre den kollektive erindringen befolkningen hadde om Olav, slik at han kunne anvende myten til å legitimere NS og Quislings stilling i landet.

Lunde er den første i denne analysen som trekker fram vikingmyten til Olav fra det Aleida Assmann kaller arkivet, som gjorde det mulig å sammenligne det med ideologien til

¹³⁸ Emberland. (2009): s.127

¹³⁹ Ibid: s. 131

¹⁴⁰ Alsvik, A.H. (2010). Stiklestadmyten – ”...en propagandamagt, som selv det norske flag ikke har maken til.” (Masteroppgave, Universitetet i Oslo), Oslo: UiO: s. 52

¹⁴¹ Ibid: s. 52

¹⁴² Ibid: s. 52

¹⁴³ *Gulbrand Lunde*. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 10. mai 2017 fra https://nbl.snl.no/Gulbrand_Lunde.

NS.¹⁴⁴ I motsetning til Bjørnson og taleholderne under kirkejubileet, fokuserte han og resten av NS' propaganda på Olavs handlinger som viking. Lunde sammenlignet sitt syn med Bjørnsons' fra 1897 i talen, og mente at "Bjørnsons ord er like aktuelle i dag."¹⁴⁵ De var enige om at Olav ønsket et Norge fritt for fremmed påvirkning, og at alle måtte være med å kjempe om dette, også kirken: "Kirken må idag forene seg med dem som vil skape frihet og selvstendighet og 'rydde ut det som gir tvesinn'."¹⁴⁶ Lunde oppfordret kirken til å bli med, noe som sto i kontrast med hans bruk av vikingmyten. Samtidig kan man se andre tilfeller hvor han refererte til Olav som helgen, hvor han lyktes i å tilpasse mytene rundt Olav så godt som mulig til sitt budskap. Lunde fortalte om at Olav Haraldsson levde videre i folket og at han "Er mer enn noen annen norsk konge blitt folkekongen, folkehøvdingen."¹⁴⁷ Det at Lunde nevnte Olav som folkehøvdingen viste hvor viktig denne myten var. Lunde formidlet til publikum historien om Olav, men det var en annen enn den man hadde hørt før. Han fokuserte på Olavs vikingkarriere, og de bragdene han hadde gjort for Norge. Dette sammenlignet han da med bragdene det norske folk måtte gjøre for at Norge skulle bli hva NS kvalifiserte som norsk igjen:

Det er slik nå som den gang. De små kongene rundt omkring, nessekongene måtte tvinges til å oppgi noe for at samlingen av Norge kunne fullbyrdes. Olav Haraldson nølte ikke med å slå disse folkene ned.¹⁴⁸

Lunde impliserte at man måtte kjempe mot de som styrte Norge, hvor nessekongene var de rike og mektige i landet, de som "Har sine interesser i det gamle."¹⁴⁹ Disse måtte bort for at man skulle klare å oppnå et Norge slik man hadde etter Olavs død. Dette fortsatte når han fortalte om seieren over England, hvor han påpekte at under Olav var det britene som måtte betale skatt og var redd for sitt land, men nå var det "Englenderne som beskatter oss."¹⁵⁰ Dette var derimot ikke britenes feil, men nordmennenes:

Han rev ned Londons bro, han. Det var noe annet det, enn slik som disse folkene som reiser over til England og slutter forbund med dem som i dag kjemper mot vårt fedreland, de slutter forbund med jødene i London. Det er forskjell på nordmenn av i dag og nordmenn på Olav den Helliges tid!¹⁵¹

¹⁴⁴ Assman. (2008): s. 103

¹⁴⁵ Lunde, G. (1942) *Kampen for Norge II*. Oslo: Stenersen: s. 104

¹⁴⁶ Ibid: s. 104

¹⁴⁷ Ibid: s. 97

¹⁴⁸ Ibid: s. 100

¹⁴⁹ Ibid: s. 103

¹⁵⁰ Ibid: s. 99

¹⁵¹ Ibid: s. 99

Befolkningen i Norge hadde endret seg til det verre, noe Lunde hevdet at var en av grunnen til at fremmede makter hadde overtaket på Norge som nasjon. Her kan man se en klar motsetning til hva han sier senere i talen, når han sammenligner styringsapparatet på Olavs tid med samtiden. Lunde fremmer en klar tanke hvor han sammenligner Olav med Quisling, og kong Knut med situasjonen til kong Haakon VII. Kong Knut hersket over England og kong Haakon rømte dit juni 1940, og dette kan dermed bli sett på som et stikk mot Haakon da ingen konge burde forlate sitt land. Haakon hadde også giftet seg med den engelske prinsessen Maud, som døde rett før krigen, og slik dannet et forhold med England som ikke var akseptabelt. Lunde omtaler kong Haakon som ”Danskeprinsen på Norges Trone.”¹⁵² Det at Lunde ikke omtalte han som Norges konge impliserte at han mente at dette ikke var Norges rettmessige konge, slik noen mente kong Knut ikke var i Olavs tid. Lunde prøver med dette å avlegitimere den makten kongen hadde over Norge, slik at NS’ makt ble sterkere. Dette komplementerte han med ved å sammenligne Quisling med Olav: ” (...) Få nordmennene til å kjempe for England og den engelskvennlige danskeprins *mot* den norske høvdingen Vidkun Quisling.”¹⁵³ Ved å omtale Quisling som norsk høvding, førte Lunde egenskapene Olav hadde i myten som vikinghøvding over til Quisling. Dette ga Quisling rett til å være det rette statsoverhodet til Norge, da han slektet på Norges Evige Konge. Lunde fortalte at nå, slik som i Olavs tid, var det nordmenn som kjempet for feil sak og hadde blitt overtalt til å kjempe for de fremmede maktene, og dermed gå imot sin egen nasjon. Lunde impliserte ved å framstille nordmennene på to forskjellige måter at man var oppdelt i to fraksjoner, som representerte samtiden. De som var på Tyskland sin side av krigen, og de som var på Englands side. Lunde hadde en mer alvorlig oppdeling som skulle påvirke publikum til å gjøre det som var rett: de som var for den norske nasjonen, og de som var imot den. Ved å bruke en blanding av logos og patos på en slik måte som fremmed NS i samfunnet og avlegitimere¹⁵⁴ kongen, oppfordret han publikum til å velge en side.

Lunde var veldig anklagende mot en spesifikk del av den norske befolkningen og deres mangel på handlinger. Man mistet sin identitet som nordmann om man ikke tok ansvar, og dette mente Lunde at folk burde forstå. Som nevnt, var det de som kjempet for sine særinteresser i det gamle, som sto imot da som før, som måtte gi opp før man kunne ha ”En overgang til et større fellesskap.”¹⁵⁵ For å videre fremme den nasjonale følelsen han ønsket å skape i publikum

¹⁵² Lunde. (1942): s. 100

¹⁵³ Ibid: s. 100

¹⁵⁴ Stugu. (2008): s. 42

¹⁵⁵ Lunde. (1942): s. 100

dro han denne linjen til en annen tid som var viktig for Norges nasjonalhistorie: ”En slik tid opplevde vi i tiden etter 1905, bare under andre former. Da var det partipolitikerne som hadde overtatt nessekongenes roller.”¹⁵⁶ Disse måtte også overgi seg til å følge det som var best for folket, og det var det som måtte skje nå. Det at han refererte til 1905 og hvordan dette hadde endret seg til det bedre, viste at Norge kunne klare dette på nytt, bare de sa ifra til de som ikke ville endre seg grunnet egen personlig vinning.

Noe som gikk igjen i talen var at Olav ikke var en pasifist eller en humanist, personlighetstrekk flere hadde fokusert på før Lunde. Det at Lunde valgte å fokusere på vikingmyten i stedet for som konge eller helgen, og forestillingen befolkningen hadde av vikinger passet ikke inn i dette. Lunde argumenterte for at dette var den innstillingen mange nordmenn hadde til krigen, og at man ikke skulle involvere seg selv. Ved å fortsette dette hadde man sviktet Olavs tanker og mål:

Olav Haraldson ville så visst ikke godtatt den utviklingen vi har vært vitne til her i landet ... udugelige personer ble luftet i skyene, og ble belønt med stillinger, når de bare av det rette demokratiske ’humane’ syn. Samfunnets mindreverdige og arvelige belastede fikk anledning til å formere seg mens det verdifullere arvestoff gikk til grunne.¹⁵⁷

Lunde anvendte dermed patos for å danne en dårlig samvittighet hos befolkningen, slik at man skulle snu sitt tankesett og hjelpe Norge til å atter bli et stort rike. NS var det partiet som skulle lede Norge dit, med Quisling i føringen: ”Olav Haraldsons rikstanke er tatt opp av NS Fører Vidkun Quisling, og vil under hans førerskap bli ført fram til seier.”¹⁵⁸ Quisling var den nye Olav, og dermed fikk han de kvalitetene Olav hadde. Lik som Olav hadde Quisling vunnet en kamp, og hadde dermed rett til å herske over Norge. Lunde dro deretter fram enda en av Olavsmytene; helgenmyten. Da Quisling var høvdingen, var han også helgenen: ”Og liksom Olav den Hellige kristnet Norge med makt, så vil også vi med makt tvinge gjennom våre mål og ideer, med makt lære folk å tenke fornuftig.”¹⁵⁹ Ved å sette Quisling på lik linje med helgenen Olav, legitimerte man måten NS og tyskerne hadde inntatt Norge på, samt deres handlinger for å holde på makten. Lunde argumenterte for at flertallet av befolkningen ville ha ”Orden, rettferd og fred og Norges frihet og selvstendighet,”¹⁶⁰ men det var mindretallet som faktisk kjempet for det. Det var ikke mange unge, nordmenn som var med og kjempet ved fronten, men de ”Marsjerer frivillig og med begeistring i spissen for vår store sak, i Olav

¹⁵⁶ Lunde. (1942): s. 100

¹⁵⁷ Ibid: s. 101-102

¹⁵⁸ Ibid: s. 105

¹⁵⁹ Ibid: s. 105

¹⁶⁰ Ibid: s. 105

Haraldsons spor.”¹⁶¹ Her var Lunde igjen tilbake på vikingmyten, for nå var det ikke det indre Norge som skulle bekjempes, men de fremmede landene som styrte nasjonen. Man måtte være stolt av Norge, og befri det fra fremmede makter.

”Alle av norsk blod har samme oppgaver å løse som Olav Haraldsson og hans menn” – en tale av ministerpresident Vidkun Quisling

Hovedtalen på Olsokstevnet som NS holdte på Stiklestad i 1942, var Vidkun Quisling, leder av NS og ministerpresident. Han hadde vært leder i partiet fra dets opprinnelse i 1933, og ministerpresident fra 1942.¹⁶² Quisling la ikke særlig spesiell vekt på noen enkelt av mytene om Olav, og omtalte han kun som Olav Haraldsson, ikke som konge, viking eller helgen. Dette var til stor forskjell fra de tidligere aktørene i denne oppgaven. Ved å gjøre dette, klarte han å knytte Olavs bragder til NS’ uten store problemer. Hovedfokuset i talen lå på slaget på Stiklestad, og hva som skjedde i kjølvannet av dette i Norge. Dette brukte han til å legitimere hva som skjedde i samtiden, og han kunne da peke på at alt ble bedre etter Olavs handlinger.

Quisling startet talen med å adressere publikum som ”landsmenn,” og inviterte dem til å minne hverandre om hva som hadde hendt i landet ”Det som betyr noe i den store kampen vi står i dag.”¹⁶³ Dette impliserte den følelsen Quisling prøvde å danne hos publikum; man måtte jobbe sammen, og man hadde tidligere sett slike slag som man nå så i samtiden. Quisling argumenterte med at det allerede hadde stått et nytt Stiklestadslag på norsk jord, hvor NS var samtidens Olav Haraldsson:

Vi har gjennom nederlag vunnet fram til seier og grunnfestet det nye Norge. Vi vet at i 1936 hadde Nasjonal Samling samlet alle de krefter som det rådde over til et avgjørende slag for Norges framtid, Så ble vi slått ned.¹⁶⁴

Det Stiklestadslaget Quisling mente hadde funnet sted var stortingsvalget i 1936, hvor NS hadde fått lite oppslutning og fikk ingen mandater. Partiet hadde startet med stor oppslutning etter oppstarten i 1933, men valget dette året ble en stor skuffelse. Deretter ble partiet mer og mer radikalisert, som noen av medlemmene ikke var enige i. Robin Sande skrev i sin masteroppgave fra 2008 at mange av de utmeldte medlemmene var uenige med antisemittismen som ble stadig sterkere i partiet, og at de mistet synet på det som var viktig for nordmenn; å

¹⁶¹ Lunde. (1942): s. 105

¹⁶² *Vidkun Quisling*. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 22. mai 2017 fra https://nbl.snl.no/Vidkun_Quisling.

¹⁶³ Mehle, E. (1944). *Olavstanken fra Stiklestad til Stiklestad*. Oslo: Sentralforlaget: s. 191

¹⁶⁴ *Ibid*: s. 191

reise Norge kulturelt og materielt. Quisling var ikke enig i dette, og etter valget i 1936 gikk partiet inn i en krise.¹⁶⁵ Dette overførte Quisling til det som skjedde på Stiklestad i 1930, inkludert konsekvensene som kom av dette:

Da Olav Haraldsson falt på Stiklestad, sier sagnet at himmelen ble formørket. Vi kan vel si at for alle tenkende nordmenn som har fulgt med i tiden og som så hvor det bar hen, for oss er det etter valget i 1936 som en stor formørkelse kom over det norske folk ... Nettopp gjennom dette nederlag, denne katastrofen hadde vi i Nasjonal Samling seiret og kunde grunnfeste det nye Norge.¹⁶⁶

Det at NS tapte valget var et stort nederlag for Norge, slik som da Olav døde. Gjennom en slik sammenlignede form for historiebruk var det klart at Quisling prøvde å trekke direkte linjer tilbake til det han, og NS, mente var Norges storhetstid; middelalderen. Han innrømmet at tiden etter Olavs død og perioden etter valgtapet i 1936 oppførte befolkningen seg forskjellig: "At ikke det norske folk ble slått med redsel over det som da skjedde, kan bare skyldes det forfall og den sløvhet folket var brakt i."¹⁶⁷ Quisling skyldte på at befolkningen ikke reagerte på katastrofen fordi de var brakt inn i en sløvhet om hvordan samfunnet hadde blitt. På denne måten gikk han implisitt imot styringsmaktene, slik at hans parti kom sterkere fram. Quisling tok så for seg helgenstatusen til Olav, og han argumenterte for at selv om det kanskje var assosiasjoner til "Kristi offerdød, som virket sterkt på de norske sinn, og tvang etter hvert det norske folk inn i hans arbeid,"¹⁶⁸ var ikke dette den virkelige bakgrunnen til endringen i samfunnet. Quisling mente at det var grunnet store krefter i samfunnet man ikke kunne stå imot de endringene som trådte i kraft etter Olavs død, og dermed endte det slik som Olav ville; med fullførelsen av samlingen av Norge. Det var også dette NS sto for. I 1936 ønsket de å bli det styrende partiet i Norge, slik at de kunne innføre det de mente var nødvendige endringer for at man skulle nå tilbake til storhetstiden, men det var først etter nederlaget at disse endringene kunne bli implementert i samfunnet. Det var dette punktet man nå hadde nådd i samtiden, og det kom dermed bare til å bli bedre i framtiden.

Quisling brukte historien om hva som skjedde med Norge etter Olavs død for å støtte opp under sitt eget partis utvikling, og brukte dermed Olavs seire som sine egne. Olav "Sikret ikke bare Norge en plass som selvstendig nasjon, han sikret Norges plass i Europa,"¹⁶⁹ og Quisling påpekte at da, som i samtiden, var det innledet en ny tidsepoke over hele Europa, hvor

¹⁶⁵ Sande, R. (2008). *"Ja takk, begge deler" - en analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo), Oslo: UiO: s. 52 - 64

¹⁶⁶ Mehle. (1944): s. 192

¹⁶⁷ Ibid: s. 192

¹⁶⁸ Ibid: s. 192

¹⁶⁹ Ibid: s. 192

alle av de store europeiske rikene som betydde noe, ble skapt. Dette gjorde han ikke bare ved å samle Norge, men også ved å representere den norske befolkningen og ved å vise at det norske folk var med på utviklingen. Dette var også noe som måtte gjøres i samtiden, da Europa på ny sto ovenfor en stor endring. Quisling argumenterte at selv om NS hadde sine oppgaver, var det den norske befolkningen som hadde ”De samme oppgaver å løse som Olav Haraldsson og de som var sammen med han.”¹⁷⁰ Dermed var det klart at det var den norske befolkningen som representerte Olav og hans mål, og om man skulle klare å restaurere Norge, måtte befolkningen jobbe for dette. Her videreførte Quisling tanken om at NS’ ideologi og handlinger var lik Olavs, slik at det ble befolkningens ideologi, og han prøvde å skaffe en kollektiv bevissthet rundt dette. Denne bruken av patos fortsatte: ”Er det ikke en samvittighetsplikt for alle norske kvinner og menn? ... Det er den dypere samvittighet, den som sier hver ærlig og oppriktig norsk kvinne og mann hva de har å gjøre.”¹⁷¹ Quisling mente at det norske folk var forpliktet til å videreføre Olavs tanker, i formen av ideologien til NS. Dette kom ikke til å gå galt, da ”NS står sammen med hele Europa.”¹⁷² På dette tidspunktet i krigen sto Tyskland meget sterkt, og det var ingen tegn på at krigen skulle snu. Dermed kunne man se en lignende prosess som etter Olavs død; Europa var på vei til å dannes på nytt. Om man da så tilbake på historien, kom dette til å lykkes, og den norske befolkningen var nødt til å bli med for å ikke forsvinne.

Vi vet i dag at det er mulig å bygge en ny og bedre samfunnsordning enn noensinne før i Norge. Vi vet det er mulig i dag å gjenreise Norges frihet og selvstendighet, vet at det er mulig å gi det norske folk en ærefull plass blant Europas nasjoner.¹⁷³

Quisling spilte på følelsen av at Norge var en egen nasjon, og hadde rett til å være en del av Europa. Dette var en følelse som fortsatt var viktig etter unionsoppløsningen i 1905, og den nasjonale identiteten var fortsatt svak. Man måtte stå sammen, og bruke den kollektive erindringen om den positive endringen etter Olavs død, for å klare å oppnå det samme på nytt.

Nasjonal samlings bruk av Olav

I dette kapittelet har jeg sett på hvordan mytene om Olav ble brukt av Nasjonal Samling. Her ble ikke mytene brukt for å minnes Olavs død, eller for å samle befolkningen rundt en kristen tanke eller en konge, men for å fremme NS’ egen ideologi. Som tidligere nevnt så NS på Olav

¹⁷⁰ Mehle. (1944): s. 194

¹⁷¹ Ibid: s. 196

¹⁷² Ibid: s. 198

¹⁷³ Ibid: s. 199

som en nasjonal fører, som tok i bruk makt når situasjonen tilsa det.¹⁷⁴ Dette kom klart fram i framstillingene til både Lunde og Quisling, på forskjellige måter.

Gulbrand Lunde la hele sitt fokus på vikingmyten, og framstilte Quisling som den neste Olav. Ved å kontrastere hva som var virkeligheten i Europa på Olavs tid med hva som var i samtiden, prøvde han å danne en kollektiv historiebevissthet om at alt var bedre før, om man bare hadde en fører å følge. Om man fulgte dette, og støttet det som var den opprinnelige norske kulturen, kunne Norge bli et like sterkt land som i middelalderen. Dette støttet Quisling opp under i sin tale i 1942. Nasjonal Samling trengte hjelp fra befolkningen til å lede Norge til en ny storhetstid, og da var det viktig å gå tilbake til de rette verdiene. I motsetning til Lunde brukte ikke Quisling vikingmyten for å fremme sitt formål, men brukte heller Olav som den mannen han var, som involverte litt av alle mytene. Olav var en sterk og krigersk viking, han samlet Norge til en nasjon som var en del av Europa, og kristendommen var med å inkludere resten av befolkningen i hans ideer. Selv om Quisling ikke nevnte noen av disse merkelappene om Olav, var det en sammensatt person han presenterte. Hans fokus var på nasjonen etter Olavs død, og han sammenlignet slaget på Stiklestad med valgnederlaget NS hadde i 1936. Nå hadde NS reist seg på nytt med sine ideer, slik som befolkningen hadde etter Olavs død. Historien ble brukt for å vise nasjonen at man var på rett vei, at dette hadde skjedd før og blitt noe bra. I motsetning til Lundes framstilling presiserte Quisling at han ikke var den neste Olav; dette var rollen til befolkningen. Ved å inkludere det norske folk i utviklingen, samt koble dem direkte opp mot den store nasjonalhelten, prøvde han å påvirke den nasjonale identiteten.

Lunde og Quisling var enige i sin ideologi; man måtte se tilbake til historien for å finne ut hva man måtte gjøre for at Norge skulle nå sin storhetstid på ny. De inkluderte også resten av den norske befolkningen, slik at det ble et klart vi mot dem perspektiv, hvor Quisling og inkluderte resten av Europa. Man måtte gå imot den gamle styringsmakten, og danne en ny kollektiv identitet om hva det ville si å være norsk.

¹⁷⁴ Stugu. (2008): s. 75

5. Olav Haraldsson – Norges hellige vikingkonge?

Hensikten med denne oppgaven har vært å undersøke om fortellingene om Olav består av en sammensatt myte eller flere myter som er vanskelig å forene. Mytene om Olav som konge, viking og helgen har klare forskjeller, og de representerer hver sin del av Olavs historie. For å kunne svare på dette har jeg analysert et utvalg framstillinger av forskjellige aktører i perioden 1882 til 1945. Bjørnson, biskop Støren, Kjelstrup, Bergsgård, Paasche, Lunde og Quisling har alle brukt forskjellige deler av Olavsarven som kunne tilpasses til å fremme deres agenda, enten om det har vært ved hjelp av en eller flere av Olavsmytene.

Mitt hovedfunn er at selv om noen av aktørene har framstilt Olavs person som kun én spesifikk myte, har det noen ganger vært overlapp mellom to eller flere av mytene. Det er aspekter ved de spesifikke mytene som fungerer bedre i visse situasjoner, da særlig med tanke på det politiske og sosiale bakteppe i samtiden. For å bedre kunne nå ut til publikum med sin agenda, valgte aktørene den delen av Olavsmytene som best kunne påvirke befolkningen i den situasjonen man befant seg i. Dette førte ofte til at man tok inn aspekter fra de andre myene for å nå ut til et bredere spekter av befolkningen, og dermed legitimerte formålet på flere måter. Bjørnson og Lunde gjorde begge dette, da de blandet helgenmyten med konge-/vikingmyten for å fremme sitt budskap til Den Norske Kirke.

Olav har blitt framstilt på mange ulike måter i den utvalgte perioden, og det er ikke bare mytene om viking, helgen, og konge som er gjeldende. Vi ser at Paasche ikke ville bruke alle disse mytene, men heller dannet egne. Mytene han introduserte inneholder mye av det samme som de originale, men for å tilpasse seg situasjonen i samtiden ga han helgenmyten et nytt navn; kristenforkynneren. Han fortalte at både kongen og kristenforkynneren var viktige for den norske identitetsfølelsen, og hadde forskjellige oppgaver hos befolkningens historiebevissthet, men var klar på at de var atskilte og ikke kunne forenes. Selv om dette var hans syn, var han klar over at det var visse aspekter ved mytene som ble brukt til det samme formålet; den norske befolkningen trengte en person å se opp til, en person som var en felles stormakt, og introduserte dermed myten om Olav som helt.

Vi ser en annen framstilling hos biskop Støren, som ikke ville bruke Olav som noe annet enn en konge som var med å innføre kristendommen i Norge. Olavs myter fikk dermed ikke en stor plass, og han brukte en lettere form av kristenforkynnermyten introdusert av Paasche. Dette samsvarer også med samtiden, da det var et luthersk jubileum, men han innså at han ikke kunne fjerne Olavs betydning i historien helt, da kirken var avhengig av befolkningen. Quisling navnga heller ingen av mytene når han omtalte Olav, men fokuserte heller på hvordan hans død

påvirket befolkningen, og brukte hans siste handlinger på slaget på Stiklestad som et referansepunkt for Nasjonal Samlings motgang. Han hadde et fokus på hvordan Olav samlet Norge til ett fullstendig rike, og dermed var myten om Olav som nasjonal fører introdusert. Denne myten kan bli sett på som en videreformidling av Olavs kongemyte, men førerespektet var viktig for NS' formidling.

I min oppgave har jeg sett på aktører som har klare agendaer for i sin framstilling, samt noen som bare ønsket å opplyse befolkningen om hvem Olav var. Aktørene som primært ville videreformidle Olavs historie var Paasche og Bergsgård under kirkejubileet i 1930, men samtidig var begge på hver sin måte opptatt av å styrke det norske folks kollektive identitet. Bjørnson brukte og Olavsarven i et forsøk på å danne en sterk, norsk kollektiv identitet, for å danne en større sjanse for unionsoppløsning. Forskjellen i de identitetsdannede prosjektene var at Bjørnson prøvde å danne en norsk identitet bygd på at Norge var en gammel nasjon, slik at man hadde et sterkere grunnlag for å gå opp imot unionen. Denne nasjonale identiteten mente Bjørnson at befolkningen hadde glemt, slik at den måtte gjenintroduseres. Paasche og Bergsgård ønsket å styrke identiteten som allerede var ved å minne befolkningen på hva landet var bygd på, og at man lenge hadde stått sammen.

I 1930 var det stor strid i samfunnet, blant annet angående språk, slik at det å minne befolkningen på at man hadde en kollektiv historie kunne være med på å minske konflikten. Man ser også lignende tilfeller hos de andre aktørene, hvor agendaene kan bli sett på som et forsøk på å samle befolkningen rundt et spesifikt tema. Den lutherske og den katolske aktøren brukte Olav for å samle befolkningen rundt kirken, slik at man kunne gå tilbake til de gamle tradisjonene. Vi ser også at Olav ble brukt på en slik måte av Nasjonal Samling, som brukte Olavsarven til å legitimere sin egen politikk.

I de politiske talene Olav ble brukt for å legitimere, ble det dannet et "oss" i kontrast til et "de andre" bilde. Talerne inkluderte publikum i "oss" sammen med en del av Olavsarven, slik at de skulle føle et sterkere bånd til historien. Om man da satte dette opp imot samtidens problemer, ble det også dannet et klart "de andre" bilde. Både Quisling og Lunde inkluderte den norske befolkningen for å vise at de også måtte jobbe for at man skulle restaurere Norge tilbake til storhetstiden, og avlegitimerte på samme tid styringsmakten som hadde rømt til England. Ved å inkludere dette i vikingmyten om Olav, viste de befolkningen at man måtte kjempe for å være verdig til å herske. Bjørnson anvendte Olavsarven på en lignende måte, for å danne en klar motstand mot de unionsvennlige og regjeringen i Stockholm. For å kunne være samlet som ett folk og være en nasjon igjen, var det viktig å ha et klart skille mellom hva som var norsk, og hva som var påvirkninger og styringer utenfra. Under kirkejubileet ble Olavsarven

brukt for å samle motstand mot det de geistlige mente var moralsk nedgang i samfunnet. Biskop Støren så på moderniseringen og den sekulære utviklingen i samfunnet som en fiende mot det kristelige livet, og viste befolkningen hva som var viktig ved å bruke Olavsarven. Man måtte stå samlet rundt sin heltekonge, som hadde ofret livet for Norge. Kjelstrup brukte helgenmyten om Olav for å samle katolikkene, for å overvinne den lutherske kristenheten. Ved å presentere katolisismen som den eneste riktige grenen av kristendommen, skapte han et ”de andre” bilde av lutheranerne, som måtte nedkjempes.

Min analyse består av kun syv forskjellige aktører i tidsperioden, og det dekker dermed ikke alle framstillingene. Jeg har valgt de som representerte ideologier og hendelser i perioden, men det kan fortsatt være unntak til dette. Det hadde derfor vært svært interessant å ta med flere taler og foredrag, slik at det ble mer dekkende. Jeg har og valgt en begrensende tidsperiode, og fortellingene om Olav har også i senere tid vært viktig. Dermed hadde det spennende å forske videre og se om synene igjen endret seg etter 1945, da med særlig tanke på Olavsfestdagene og Spelet på Stiklestad, som i senere år har vært populære blant den norske befolkningen og tilreisende.

En lignende analyse kan også brukes på monumenter og annen symbolikk som representerer Olav på forskjellige måter, for eksempel NS-bautaen og Rytterstatuen på Stiklestad. En slik analyse vil være viktig når 1000-års jubileet for slaget på Stiklestad står i 2030, hvor akkurat bruken av Olav i samfunnet er et viktig aspekt å se på. Ved å utføre slike analyser kan man utdype forståelsen man har av bruken av Olavsarven, og dermed oppnå en større forståelse av historiebruken i samfunnet for å formidle ideologier, meninger, eller påvirke samtidens konflikter.

Denne masteroppgaven er avslutningen på min lektorutdanning, og dermed er det viktig å se på hvordan man kan bruke historien i undervisning. Historiefaget handler ikke bare om realhistorie, men og å se på hvordan historien har blitt brukt for å påvirke samtiden. Dette blir påpekt i hovedområdene i læreplanen både for videregående skole og grunnskole. I hovedområdet historieforståelse og metoder i læreplanen for historie på videregående blir det påpekt at elevene skal kunne analysere historiske framstillinger og vurdere historiske forklaringer. De skal også ha evnen til å analysere hvordan historien blir brukt i samfunnet, og hvordan oppfatninger av fortiden er med på å påvirke ulike hendelser.¹⁷⁵ Dermed er det viktig å være klar over at historie kan brukes til å legitimere ideologier og satsmakter, samt danne en

¹⁷⁵ Kunnskapsdepartementet. (2009) *læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram* (HIS1-02). Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet 27. mai 2017 fra <https://www.udir.no/kl06/HIS1-02/Hele/Hovedomraader>

forestilling av hvem som kan inkluderes i en nasjon. I hovedområdet historie i læreplanen for samfunnsfag blir det påpekt at elevene skal kunne undersøke og drøfte hvordan mennesker skaper bilde av og former sin egen forståelse av fortiden,¹⁷⁶ noe som gjør at historiebruk er en essensiell del av opplæringen. Å se på hvordan Olavsarven er brukt er et godt eksempel for elevene, da bruken har snart foregått i 1000 år med forskjellige aktører og agendaer.

¹⁷⁶ Kunnskapsdepartementet. (2013) *læreplan i samfunnsfag* (SAF1-03). Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet 27. mai 2017 fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Hovedomraader>

Bibliografi

Kilder

Bjørnson, B. (1913). *Artikler og taler bind II*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag:
Kristiania og Kjøbenhavn

Bjørnson, B. (1912). *Artikler og taler bind I*, Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag:
Kristiania og Kjøbenhavn

Dagbladet (1882). *Folkemødet paa Stiklestad*, 11. juli 1882

Kolsrud, O (Red.) (1937). *Nidaros og Stiklestad: Olavs-jubileet 1930: Minneskrift*. Oslo:
Steenske forlag

Lunde, G. (1942) *Kampen for Norge II*. Oslo: Stenersen

Mehle, E. (1944). *Olavstanken fra Stiklestad til Stiklestad*. Oslo: Sentralforlaget

Nettsider

Arne Bergsgård. (2017, 20. mars). I Store norske leksikon. Hentet 25. april 2017 fra
https://snl.no/Arne_Bergsg%C3%A5rd

Fredrik Paasche. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 2. mai 2017, fra
https://nbl.snl.no/Fredrik_Paasche

Gulbrand Lunde. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 10. mai 2017 fra
https://nbl.snl.no/Gulbrand_Lunde

Kunnskapsdepartementet. (2009) *læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende
utdanningsprogram (HIS1-02)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet 27. mai 2017 fra
<https://www.udir.no/k106/HIS1-02/Hele/Hovedomraader>

Kunnskapsdepartementet. (2013) *læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Hentet 27. mai 2017 fra <https://www.udir.no/kl06/SAF1-03/Hele/Hovedomraader>

Ilevollene. (2014, 27. juni). I Store norske leksikon. Hentet 26. mai 2017 fra <https://snl.no/Ilevollene>

Vidkun Quisling. (2009, 13. februar). I Norsk biografisk leksikon. Hentet 22. mai 2017 fra https://nbl.snl.no/Vidkun_Quisling

Litteratur

Aagedal, O. (2017) Innleiing: å feire fortida. I Aagedal, Brottveit & Botvar (Red.), *Kunsten å jubilere – grunnlovsfeiring og minnepolitikk* (s. 11-22), Oslo: Pax Forlag:

Alsvik, A.H. (2010). *Stiklestadmyten – "...en propagandamagt, som selv det norske flag ikke har maken til."* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo), Oslo: UiO

Andresen, K. (2005). *Olsok i Nidaros Domkirke*, Trondheim: Tapir akademiske forlag

Assmann, A. (2008). Canon and Archive. I Young, Nünning, & Erll (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 98-107) Berlin: De Gruyter

Assmann, J. (2008). Communicative and Cultural Memory. I Young, Nünning, & Erll (Red.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (s. 109-118) Berlin: De Gruyter

Bøe, J. B., & Knutsen, K. (2012). *Innføring i historiebruk*, Kristiansand: Cappelen Damm Høyskoleforlaget

Emberland, T. (2009). Viking og odelsbonde. I Emberland & Sem Fure (Red.), *Jakten på Germania - fra nordensvermeri til SS-arkeologi* (s. 126-151), Humanist Forlag)

Erl, A. (2011). *Memory in culture*, Palgrave Macmillan

Eriksen, A. (1999). *Historie, minne og myte*, Pax Forlag

Karlsson, K-G. (2009) Historiedidaktik: begrepp, teori och analys. I Karlsson & Zander (Red.) *Historien är nu – en introduktion till historiedidaktiken* (s. 25-69), Lund: Studentlitteratur AB: s. 66

Kirkhusmo, A. (1986). Striden om byjubileet i Trondheim 1897. 900-årsfeiringen for byens grunnleggelse. I Trondhjems Historiske Forening, Hals (Red.), *Trondhjemske Samlinger 1985* (s. 21-32), Trondheim: Sentral Trykk

Langslet, L. R., & Ødegård, K. (2011). *Spor etter helgenkongen*, Oslo: Forlaget Press.

Lindaräng, I. (2007). *Helgonbruk i moderniseringstider* (Doktorgradsavhandling, Linköpings Universitet), Norrköping: LiU-Tryck, Linköpings universitet.

Myhre, J.E. (2015). *Norsk historie 1814-1905* (2. utg.), Det norske Samlaget.

Mørkved, T. (2012). *Med øks og lilje – Olavsfestdagene gjennom 50 år*, Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Sande, R. (2008). "Ja takk, begge deler" - en analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo), Oslo: UiO

Stugu, O.S. (2017) Jubileum som minnepolitikk. I Aagedal, Brottveit & Botvar (Red.), *Kunsten å jubilere – grunnlovsfeiring og minnepolitikk* (S. 25-35), Oslo: Pax Forlag

Stugu, O.S. (2016) *Historie i bruk* (2.utg.), Det norske Samlaget

Stugu, O. S. (2008). *Historie i bruk*, Det Norske Samlaget

Sørensen, Ø. (1998). Hegemonikamp om det norske. I Sørensen (Red.), *Jakten på det norske* (s. 17-47), Oslo: Ad Notam Gyldendal AS

Sørensen, Ø. (1997). *Bjørnstjerne Bjørnson og Nasjonalismen*, J.W. Cappelen Forlag

Sørensen, Ø. (1994). Utviklingen av en nasjonal identitet på 1800-tallet. I Montgomery & Thorkilsen (Red.), *Rapport fra etterutdanningskurs for lærere 14.-15. november 1994* (s. 19-33), Oslo: Det teologiske fakultet, UiO.

Tromsdal, R. (1998). *Retorikk og Skuespillerteknikk* (Hovedfagsoppgave, NTNU), Trondheim: NTNU